Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 253 (12953) | 1985 чылдың ноябрь 1, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

СҮТ-ХӨЛ РАЙОН

БУРУНГААР БАЗЫМНАРЫВЫС

СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң материалдарын, Пленумга эш М. С. Горбачевтуң илеткелин база Совет Эвилелиниң Коммунистиг Партиязының Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин Сүт-Хөл районнуң бүгү чону ханы сонуургал-биле номчуп, таныжып турар. Ылангыя партияның Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин коммунистер, бүгү ажыл-ишчилер ханы кичээнгейлиг-биле таныжып, чугаалажып көрүп турар. Төп Комитеттиң Пленумунуң шиитпирлеринде ниитизи-биле он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планныг онаалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткеш, келир беш чылды эки эгелээринге магадылалды тургузарын кончуг чугулалап айытканын ажыл-ишке удуртулга болдуруп турар.

Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-нын апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседири дээш ажыл-ишчилер бар арга-дуржулгазын, билиг-мергежилин ажыглап, ажылдаанының түңнелинде, он бирги беш чылдың эрткен үезинде район чүгээр эки түңнелдерни чедип ап келген.

Дөрт чыл тос айларда күрүнеге мал продуктуларын садарының планын эътти 97 хуу, сүттү — 100,3 хуу, дүктү 105 хуу күүсеткен. А бо чылдың 9 айларында эътти 106,5 хуу, сүттү 103 хуу боттандырган.

Ам дөрт ай болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизи ажыттынар болгай. Чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын төлептиг уткууру дээш «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга күш-ажылчы коллективтер көдүрлүүшкүннүг киржип турар.

Районнуң экономиказы быжыккан, ажыл-агыйларда бода малдың баш саны 6 муң чедип турар. Шээр малдың саны 76 муң четкен. 3000 баш инек немешкен.

Ниити продукция бүдүрери 7 хуу улгаткан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 23 хуу бедээн. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң продукциязындан совхозтар 1010 муң рубль арыг орулгалыг ажылдаан, бүдүрүлгениң ажыктыг 23 хуу улгаткан.

Кодээ ажыл-агый продукциязының сайгарылгазы сөөлгү ийи чылда 6 хуу өскен азы 140 муң рубль четкен. Районнуң малчыннары эът, дүк, сүт бүдүрүлгезин көвүдедир дээш шудургу ажылдап келген. 12 малчын төрүүр 100 хойга онаштыр 100-тен хөй хураганны ап келген.

Район мал продукциязын бүдүрериниң талазы-биле 4 чыл 9 айларныы-биле дүк, сүт бүдүрерин ажыр боттандырган. «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтар мал продукциязын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле онаалдаларын ажыр күүсеткеннер. Районнуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге 1985 чылда 2823,6 муң рубльди, оон иштинде районда кол адыр болур — кодээ ажыл-агыйны сайзырадырынга хөй акшаны берген.

Сөөлгү ийи чыл иштинде 7912 дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирген. Сүт-Хөл суурда магазин, Кара-Чыраа суурда 50 оруннуг уруглар садын ажыглалга кирген. Сүт-Хөл, Баян-Тала аразында 12,8 километр оруктуг, дөрт харылзажыр телефон-радио шугумнары кылдынган. Ол суурлар аразында Чадаана хемни кежир демир көвүрүгү ажыглалга кирген. Сүт-Хөл суурда Алдан-Маадыр кудумчузун асфальтылаан. Совхозтарда шээр малга чеди, 400 баш инек кирер бир кажаа сөөлгү ийи чылда туттунган, 500 тонна картофель шыгжаар складты тудуп дооскан.

Чоннуң чаагай чоруунуң деңнелин чогумчалыг бедидер, культуразын экижидер, чонну үлетпүр, аъш-чем бараанныры-биле хандырар, амыдырал хандырылганың ачы-дуза чедирилгезин экижидер талазы-биле тодаргай ажылдарны чорударын районнуң партия организациязы хүннүң чугула сорулгазының бирээзи кылдыр көрүп келген. Садыг хандырылгазы кескүзү-биле экижээн. Он бирги беш чылдың эрткен 4 чылында садыгның шөлү 10 хуу улгаткан.

Улус өөредилге шугумунуң баазазы быжыгып турар. Районда сөөлгү ийи чылда Сүт-Хөл ортумак школазының баазазында 50 олутуг, дөрт аңгы тускай мергежилге өөредир бүдүрүлге мастерскаязын бүрүн херекселдери-биле дерип тургускан, Ак-Даш суурда чаа интернатты болгаш башкылар чурттаарынга 7 квартиралыг бажыңнарны туткан. Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң саны көвүдээн.

Улус өөредилгезинде башкыларның шынар составы экижээн болгаш 4—10 класстарда 173 башкының 144-ү дээди эртемниг, артканнары дооспаан дээди эртемниглер, 1985—86 чаа өөредилге чылында дээди эртемниг 18 аныяк башкы немешкен.

Кадык камгалал шугумунуң материал-техниктиг баазазы быжыгып, амгы үениң чаа дериг-херекселдери-биле хандыртынар аргалыг болуп турар. 10 муң чурттакчы чоңга онаалтыр дээди эртемниг 14, ортумак эртемниг 70 медицина ажылдакчызы бар. 1980 чылда район эмнелгезинге 100 орунниг турган болза, ам 155 кижини чыттырып эмнеп болур апарган. Дүрген дуза чедидери-биле тускай салбырны ажыткан, ында 4 автомашинаны быжыглаан.

Районда 9508 гектар тарылга шөлү бар. 4510 гектарны тараа культуралары ээлээн, мал чемнериниң культуралары 4768 гектарда. Чер ажылының культуразын бедидер хемчеглерни боттандырып келгенинден беш чыл эгезинде гектардан ортумаа-биле 6,2 центнер турганындан, 1985 чылда дүжүт ортумаа-биле 15 центнер чедип турар.

Районнуң мурнунда салдынган экономиктиг болгаш социал, культура хөгжүлдезиниң планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринге коммунистерни, ажылчы чоннарны мобилизастаары-биле районнуң партия организациязы партийжи организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидериниң хемчеглерин хүн бүрүде ап турар. Партия райкому, парткомнар партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин, коммунистерниң авангардыг ролюн бедидеринче, партия ажылының стилин база арга-методтарын сайзыраңгайжыдарынче кичээнгейни доктаамал угландырып турар.

Коммунистерни ажыл-агыйның чугула участоктарында быжыглаан, оларның 90 хуузу доктаамал партийжи даалгалыг, 70 хуузу бүдүрүлгеде ажылдап турар. Партия эге организацияларының секретарьларының, партбөлүк организацияларының шынар составы экижээн. Улус ажыл-агыйының кайы-даа адырларында мергежилинге бердинген, ажыл-ижинге ээ-харылзалгалыг, быжыг сагылга-чурумнуг, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседир херекке өскелерге үлегер-чижектиг болуп, боттарының авангардыг ролюн көргүзүп турар коммунистер, ажыл-ишчилер хөй. Тыва АССР-ниң алдарлыг суггатчызы, «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны Алдын-оол Кызыл-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң механизатору Бүрбүлдей Куулар, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжузу Сертен-оол Монгуш, Оржуң-оол Сат, Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи, районнуң кол эмчизи Оюн-оол Ондар, Ак-Даш сүт-бараан фермазының саанчызы Сереш Доңгак, Бора-Тайга ортумак школазының башкызы Александра Сарыглар болгаш оон-даа өске коммунистер бүдүрүлгениң мурнакчылары, хөй-ниити ажылының идепкейлиг киржикчилери.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседири-биле кодээ ажыл-агыйга тодаргай чаартылгаларны кылыры, ылангыя чер ажылынга зона системазын шиңгээдип алырын «чер дээрге, арын-нүүрнүң, сагыш-сеткилдиң херээ кылдыр көөрүн», малдың уксаазын экижидип, баш санын камгалап албышаан, мал чемнериниң быжыг баазазын тургузуп, мал-чер ажылынга интенсивтиг хөгжүлдениң арга-методун ажыглап, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннеринге даянып турган, тургустунган сорулгаларны шиитпирлээр бис.

Бар четпестерни чайладыр, СЭКП ТК-ның апрель, октябрь (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң партия организациязы ажылдап турар. 1985 чылды болгаш ниитизи-биле он бирги беш чылды чедиишкинниг доозарынче, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, организастыг чорукту, сагылга-чурумну быжыглаарынче, социалистиг чарыштың арга-методтарын чаартып калбартырынче ажылчы чонну мобилизастаарынче, коммунистерниң авангардыг ролюн бедидер дээш районнуң партия организациязы кичээнгейни мөөңнээн.

М. ООРЖАК,
СЭКП райкомунуң бирги секретары.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР

1985 чылда «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң күүселдезиниң 9 айларда түңнелдериниң дугайында» айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга чугаалашкан. Ооң ажылынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. ОНДАР, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. СЕРЯКОВ олар киржип, чүве чугаалааннар. Тыва АССР-ниң Күрпланының даргазы Д. С. МОНГУШ, саңхөө министри Б. К. БУДЕГЕЧИЕВ олар илеткел кылганнар.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери тос айларда чамдык эки көргүзүглерни чедип алган. Бараанныг продукция бүдүрериниң планы 100,5 хуу, ону сайгарары 103,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 100,4 хуу күүсеттинген. Пландан ажыр 3,2 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган. Совхозтар эътти, сүттү, дүктү күрүнеге садарының күрүне планын боттандырган. Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели, «Тыва автотранс» каттыжыышкын чедиишкинниг ажылдаан. Чоңга ачы-дуза чедирилгези экижээн. Районнарның шуптузу болгаш Кызыл хоорай бюджет планын күүсеткен.

Ынчалза-даа чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээнин хуралга демдеглээн. Бараанныг продукция бүдүрерин болгаш сайгарарын 15, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин 16 бүдүрүлгелер үскен. Ооң түңнелинде 7,4 миллион рубльдиң продукциязы чедир бердинмээн. Чоннуң хереглел бараанналын бүдүрериниң планы күүсеттинмээн болгаш эрткен чылдыындан 3,5 миллион рубльге эвээжээн. Аъш-чем үлетпүрүнүң, тудуг индустриязының бүдүрүлгелери хожудаашкынныг ажылдаан. Шынар чок продукция бүдүрерин Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, даараныылга фабриказы, сүт комбинады, алгы заводу, «Тудуг кезектери» комбинат, чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери болдурган. Үлетпүр продукциязының 33 хевирлериниң 13-ү күүсеттинмээн. Тууйбу, демир-бетон кылыглар, дилиг материалдары, даараныылга кылыглары, кидис идик чедир бердинмээн.

Тудуг ажылы мурнуку чылдардан экижээн-даа болза, бо адырда ам-даа четпестер хөй. Күрүнениң капитал салыышкынының күсели-биле кол фондуларны ажыглалга киирери 70 хуу болган. Школалар, клубтар тудуу саадап турар. Чурттаалга объектилерин, ылаңгыя хоорайда, хожудаашкынныг тудуп турар. «Тыва тудуг», «Тыва суг тудуг» трестер, он сес тудуг организациялары планын боттандырбаан.

Бараанны үүрмектеп садарының планы 7,7 миллион рубльге чедир күүсеттинмээн. Респотребсоюзтуң 21 ниитилелдериниң чүгле 4-ү онаалдазын күүсеткен. Амыдырал хандырылга, Чурттаалга-коммунал ажыл-агый, Чурт үлетпүрү министерстволарының, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның чамдык бүдүрүлгелери хожудаашкынныг ажылдаан.

Автотранспорт бүдүрүлгелери чүък сөөртүлгезинде болгаш пассажирлер аргыштырылгазында уаукталиишкинни болдуруп, ажылды организастаарынче сагыш салбайн турар. Авиаотряд болгаш пароходство сөөртүлге планын күүсетпээн.

Орулга талазы-биле план 4,7 хуу чедир күүсеттинмээн. Дыка хөй организациялар продукцияның бот-үнезин чиңгедирин чедип албаан, камналганы чедип алыр хамаан чок, харын ажыр чыгдалдарны болдурган. Ажыл шагының чидирин эвээжевейн турар.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган болгаш хамаарышкан министерстволарга, бүдүрүлгелерге хожудаашкындан уштунуп, бар арга-курлавырларны ажыглаарын даалкан. Ажылды механизастаар, хандырылга чурумун күштелдирер, кероолиг ажылдарже калбаа-биле шилчиир, бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглаар, депшилгелиг технологияны нептередир айтырыгларже кичээнгейни угландырарын хурал чугула деп көрген.

АЖЫЛДЫ ШЫН ОРГАНИЗАСТААР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга «СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел-биле холбаштыр Таңды районнуң улус депутаттарының Советтериниң организастыг ажылының дугайында» база «Доктаамал комиссияларның ажыл-чорудулгазын башкарар талазы-биле улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң ажылының дугайында» айтырыгларны чугаалашкан.

Таңды район Совединиң күүскомунуң даргазы Т. С. Тюлюш бирги айтырыг талазы-биле дыңнадыг кылган. Таңды районнуң улус депутаттарының Советтери партияның XXVII съездизин төлептиг уткуурунче угланган политиктиг болгаш организастыг ажылдарны чорудуп турар. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер, Советтерниң депутаттары чоруп турар. Районнуң совхозтарында, үлетпүр бүдүрүлгелеринде, организацияларда бо чылдың болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир талазы-биле социалистиг хүлээлгелер алдынган. Салдынган ол сорулгаларны күүсетпишаан, күш-ажылчы коллективтер багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Ооң түңнелинде, продукция бүдүрериниң тос айларының планныг онаалдазын үлетпүр бүдүрүлгелери 101,3, ону сайгарарын — 100,8, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын 101,8 хуу күүсеткен. Амыдырал хандырылгазының болгаш коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары база эки ажылдаан. Тудуг организациялары чурттаалга объектилерин ажыглалга киирер планын күүсеткен. Бүдүрүлгениң дыка хөй мурнакчылары беш чылдың планныг онаалдаларын ажыр боттандырган. Көдээ ишчилер тараа культураларының багай эвес дүжүдүн алган. Таңдыжылдарның 1985 чылдың үшкү кварталында чедиишкинниг ажылы СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле демдеглеттинген.

Күш-ажылчы коллективтерде организастыг чорукту хандырар, күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун чедип алыр хемчеглер алдынып турар болгаш арагалаар чоруктар-биле демисел күштелген. Бо айтырыгларны шиитпирлээринге Советтерниң чанында тургустунган комиссиялар болгаш хөй-ниити организациялары идепкейлиг киржип турарын айтыры чугула. Демниг ол ажыл планныг онаалдалар күүселдезин чедип алырынга идиглиг. Алдынып турар ол тодаргай хемчеглерниң түңнелинде, 1984 чылда турганы-биле прогул кылыр чоруктар кайы-даа адырда кызырлып турар.

Советтерниң сессияларының эртип турарының деңнели бедээн, доктаамал комиссияларның ажылы идепкейжээн. Соңгукчуларның чагыглары-биле ажыл экижээн.

Үстүнде чүүлдерни демдеглевишаан, Президиум партияның XXVII съездизинге белеткелдиң районда чоруп турарында четпестерже кичээнгейни угландырган.

Хову-Аксы АТБ-зинде, Бай-Хаактың хлеб заводунда, Балгазынның № 2 орук-тудуг участогунда, № 4 КМК-да, сельпода съездини төлептиг уткуурунче угланган социалистиг чарыш ам-даа дээш чок. Ук бүдүрүлгелер кол көргүзүглер талазы-биле дөрт чылдың болгаш тос айларының планныг онаалдалар күүселдезин хандырбаан. Капитал тудугга база шиитпирлээр айтырыглар бар.

Хемчеглер алдынып турзадаа, ажыл шагының чидирии, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу бар болуп артпышаан. Районнуң совхозтарда тараа, сүт, дүк бүдүрериниң болгаш садарының беш чыл планын хандырбайн турар болгаш малдың баш санының чидирии хөй болуп турар. Кодээ ажыл-агыйга күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын ажыглаар, шиңгээдип алырын райкүүском четпес шиитпирлеп келген. Чоннуң амыдырал, коммунал ажыл-агый, садыг хандырылгазында, кадык камгалалында советтерниң талазындан кичээнгей салза чогуур айтырыглар бар. Бай-Хаактың хлеб заводунуң четпес ажылындан магазиннерге хлеб садары уаукталиишкиннери уламчылавышаан.

Ук четпестерниң үнүп турары — партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур талазы-биле коллективтерниң алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин күүскомунуң талазындан четпес контрольдап, ажыл-агый удуртукчуларының отчёттарын доктаамал албайн турары-биле тайылбырлаттынар.

АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫН ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Ийиги айтырыгга хамаарыштыр Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Д. Л. Тинмей дыңнадыг кылган.

Ажыл-агый, социал-культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге хоорай Совеги, ооң күүскому депутаттарның, доктаамал комиссияларның күжүнге даянып турар. Комиссия бүрүзүнүң ажыл планы чыл хуусаалыг тургустунган болгаш ооң күүселдезин чедип ап турар. Бүдүрүлгелерниң, организацияларның экономиказынче доктаамал комиссиялар ханылап турар. Олар хуралдарынга белеткелди хынамчалыг, бүгү талалыг чорудуп турарындан, хурал бүрүзү организастыг эртип келген. Чижээ, кадык камгалалының болгаш социал хандырылга, үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа, аныяктар херээниң талазы-биле доктаамал комиссиялар элээн дуржулгалыг. Советтиң ооң күүскомунуң шиитпирлерин хоорайның организацияларында, бүдүрүлгелеринде канчаар күүсеттинип турары-биле холбашкан айтырыгларны комиссиялар көрүп турар. Чижээ, план-бюджет комиссиязы Кызылдың алгы заводунда комиссияның үндүрген шиитпириниң канчаар күүсеттинип турарын көрген. Доктаамал комиссияның үнүүшкүннүг хуралынга бүдүрүлгениң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары-биле шыңгыы чугаа болган болгаш коллективте кижизидилге ажылының деңнелин бедидерии, социалистиг чарыштың дээштиин чедип алырын, арагалаар, прогул кылыр чоруктар-биле демиселди шыңгыы чорударын депутаттар олардан негээн.

Доктаамал комиссияларның ажыл-чорудулгазын идепкейжидер сорулга-биле күүском соңгулдалар соонда семинар-хуралды эрттирген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму хоорай Совединиң доктаамал комиссияларының ажылында эки чүүлдерни демдеглевишаан, оларның ажылында бар чамдык четпестерни айыткан. Хүлээп алдынган шиитпир күүселдезинге контроль ам-даа кошкак.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму чугаалашкан айтырыгга хамаарыштыр шиитпир хүлээп алган.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка Чечектигниң хойжу бригадазының малчыннары идепкейлиг киржип турар. Бригадада улуг кадарчы, район Совединиң депутады Сөккен-оол Ондарович Ондар он бирги беш чылда төрүүр чүс хойдан ортумаа-биле 107 хураганны доруктуруп ап, хой бүрүзүнден-не 1,8 килограмм дүктү кыргып алгаш, беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Малдың чаш төлүн менди доруктуруп алыры дээш районнуң малчыннарының аразында социалистиг чарышка доозукчу чылдың түңнели-биле 100 хойдан 110 хураганны онча-менди доруктургаш, Сөккен-оол Ондарович тиилекчи болуп үнген. Эки көргүзүглер оларга боду чедип келбээн. Сөккен-оол биле Маас Ондарларның өг-бүлези 19 чыл ажыг хой кадарып келген. Ынчалза-даа олар чедиишкиннерге кажан-даа меннээргенмээн. Ажыл дээрге дөскел чок, олут орбас кижилерниң бирээзи. Ондарларның өг-бүлези төрүүр чүс хойдан 1981 чылда 120 хураганны, 1982 чылда 130 хураганны доруктуруп алган. Чаш хураганнарны ажаар, азыраар талазы-биле өг-бүлениң херээжен ээзи Маас Бораевна идепкейлиг. Хой оолдаашкынының үезинде олар кажаа иштинге ээлчежип дежурнийлаар, төрээн хойларны өдекке азыраар, чаш хураганнарны иезинге ыдып эмзирер дээш чымыштыг ажылдарже дүлдүне-ле бээр, уйгудыжы-даа уттундурар. Чүгле ындыг карак кызыл ажыл-биле чаш хураганнарны менди доруктуруп ап турарлар.

Кадарган малынга четчир чем-суурну тургузар, одар-белчиирин таарыштырарынга Сөккен-оол Ондарович ылап кызымак-даа, ол талазы-биле мергежээн-даа. Оларның өг-бүлези бо чылын 15 тонна сиген белеткээр даалгазын ийи катап ажыр күүседип, 37 тоннаны кезип белеткээн. Ортаа-Ой-Аксында кыштаанда курган өдекти бөлүп ап, оттуларынга кажаа иштинден хоорган көржеңни база кургадып алган. Кыштагда кажааларын ол хынамчалыы-биле септеп, чылыглаан. С. Ондар кыштагларны кышка белеткээр звенонуң удуртукчузу, ону өй-шаанда кылып доозары дээш негелделиг ажылдап турар.

С. Ондарның чайлаа Сүт-Хөлдүң Улуг-Ажык деп черде. Малчын өг-бүлениң кадарган хоюнуң хураганнары доругуучал, менди өзериниң бир чажыды — хойнуң чайгы семиртилгезин кончуг хынамчалыг чорудуп турарында. Тайгаларже хоюн одарладыры-биле С. Ондар чайын майгын алгаш, боттаңнап чоруптар деп бригадир М. Д. Хертек-даа чугаалаан чүве. Сөккен-оол Ондарович, Маас Бораевна олар кайызы-даа онаашкан ажыл-ижинге харыысалгалыг, биче сеткилдиг, эш-өөрүнге эвилеңзэлдек. Ынчангаш оларны кады ажылдап турар коллективи, районнуң чону-даа хүндүлээр. Эки ажылы дээш шаңнал-мактал-даа оларда арбын. Хүндүлел бижиктер, өртектиг белектерден эгелээш совхозтуң-даа, районнуң-даа чемпионнарының кожаазынга чедир каш удаа ап келгеннер. Төрээн совхозунга хөй чаш малды чыл санында доруктуруп, азырап берип келген өг-бүлени дириг мал-биле-даа совхозтуң дирекциязы шаңнап турган. Чүгле бо беш чылда безин олар 19 хураган-биле шаңнаткан.

Мурнакчы малчыннарның өг-бүлези бо беш чылды чедиишкинниг доозуп тура, чаа беш чылда улам хол дыңзыг ажылдап, көргүзүглерин кудулатпазын хүлээнип турар.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: Сөккен-оол Ондар.

БОЛЬШЕВИЗМНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫН ХӨГЖҮТКЕН

В. И. Ленинниң (он томнуг) шилиттинген чогаалдарының бешки тому (бирги кезээ) чырыкче парлаттынып үнген. Томнуң бирги кезээнде 1907 чылдың июньдан эгелээш, 1910 чылдың ноябрьга чедир бижээн чогаалдар кирип турар.

Ол чогаалдарда большевизмниң [illegible] программныг, тактиктиг болгаш организастыг айтырыгларын улам ыңай хөгжүткен. В. И. Ленин оларда буржуаз идеологияга удур демиселге марксистиг теорияны камгалап, улам-на сайзыраткан. Россияга бирги революцияның кичээдириглерин ниитилештирип түңнээринче, аграр айтырыгны ажылдап кылырынче, реакцияның байдалдарында партияның сорулгаларын болгаш политиказын тодарадырынче ол онза кичээнгейни угландырган. Бо томда кирген ажылдарның аразында — «Орус революцияга социал-демократияның аграр программазы», «Бойкотка удур», «Марксизм болгаш ревизионизм», «Орус революцияның көрүнчүгү болур Лев Толстой» дээш оон-даа өске чүүлдер бар.

В. И. Ленин идеология талазы-биле партияның мурнунда турар сорулгаларны анализтээш, оларның эң колу — марксизмниң материалистиг философиязын камгалаары болгаш улам ыңай хөгжүдери болур деп түңнелди кылган. Ол үеде идеология талазы-биле партияның демиселиниң угланыышкынын ынчаар тодарадып көргүскен. Ол демиселге шиитпирлиг рольду бешки томда кирген «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп ажыл ойнаан.

Номну СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институду белеткээн болгаш политиктиг ном үндүрер чер парлаан. (СЭТА).

БЕШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

«Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының коллективи кол техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле беш чыл планын күүседипкен. Октябрь байырлалының болгаш боттарының профессионал байырлалы — Автотранспорт ажылдакчыларының хүнүнүң бүдүүзүнде чолаачылар бо күш-ажылчы чедиишкинни чедип алган. Күш-ажылды организастаарын, технология чурумун экижиткени, чарыштың кижизидикчи ролюн бедиткени планныг онаалдаларны хуусаа бетинде доозар арганы тургускан.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунче Владимир Сухорослов, Владимир Голубцов, Александр Кузнецов, Валерий Мартемьянов оларның удуртканы бригадалар үнген. Ниитизи-биле автобаазаның 35 чолаачызы он ийиги беш чылдың баштайгы чылының үлүүнге кииририштир ажылдап турар.

Чарыштың негелдезиң ёзугаар камналганы чедип ап турар. Кывар-чаар чүүлдерниң, артык кезектерниң камналгазы чедип алдынган. Чыл эгезинден тура, 7 муң литр кывар-чаар чүүл камнап алдынган. Автобүдүрүлге ийи хүн камнап алган материалдар-биле ажылдаар хүлээлгезин күүсеткен. Автопарктың ажыглалын экижиткенинден эвээш эвес орулга алдынган. Коллектив планда көрдүнгенинден 70 муң рубль хөйнү камнап ап, орулгалыг ажылдаан.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

Кѳдээниң, бүгү агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилери, Аъш-чем программазын чүткүлдүг күүседип, чер болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин кѳвүдедиңер!

Улус ажыл-агыйның бүгү адырларының ажылчы чоннары! Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгелерин хѳгжүдериниң Комплекстиг программазын боттандырарынга идепкейлиг киржиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СҮТ-ХӨЛ РАЙОН

МУРНАКЧЫ АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАВЫШААН

Терзоп Коммунистиг партиявыстың XXVII съездизин тѳлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш хүн келген тудум улам калбарып турар. Бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыг-биле чарышка кирипшпишаан, доозукчу чылдың болгаш нити беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш шалыпчы ажылдап турарлар. Ооң түңнелинде кѳдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери кѳвүдээн, беш чыл планындан сүттү, дүктү күрүнеге садарын ажыр күүсеткен болгаш эътти чоокку үеде күүседир бис. Ооң-биле чергелештир малдың баш санының камгалалы чүзүн аайы-биле күүсеттинип турар. Совхозтуң чер ажылдыглары агаар-бойдустуң байдалындан хамаарылга чокка тарааныдаа тарып өстүрүп, мал чемин-даа белеткеп ап келген.

«Алдан-Маадыр» совхоз он бирги беш чылдың эгезинде карылгалыг ажыл-агый турганындан сөөлгү үш чылда орулгалыг ажылдап, совхозтуң экономиказы быжыгып орар. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, 1981 чылда шилчиир Кызыл тукту, ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан вымпелди ап, Совет Тываның 40 чылында республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиии-биле шаңнатканывыс бистиң улам эки ажылдаарывысты хүлээндирген.

Доозукчу чылдың тос айларында планныг онаалдаларны күрүнеге дужаарын: эътти — 110,3 хуу, сүттү — 101,5 хуу, дүктүң чыл планын 100,2 хуу кылдыр ажыр боттандырдывыс. Ол дээрге эрткен чылдагызының ол үези-биле деңнээрге тус-туста 12,6; 10,9; 6,6 хуу өзүлделиг болуп турар.

Чедишкиннер ана-ла чедип келбес. Совхоз бүдүрүлгезин сайзырадырда удуртулганың, кижизидилгениң, ажылдың эртемге үндезилеттинген чаа арга-хевирлерин хире-чергези-биле ажыглап, кадрларны шын шилип база ажылга быжыглап, харысалганы бедидип турганындан, ол ышкаш кижилерниң ажылдаарынга чогумчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле кичээнгейни угландырганындан ол бүгү чедип алдынган.

Алдан-маадырлар СЭКП-ниң XXVII съездизин тѳлептиг уткуур талазы-биле «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тываның Кѳдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агый коллективтериниң инициативаларын изин-биле деткип, социалистиг чарышты улам калбарткан.

Ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларында 13 кижи беш чыл планын, социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Чечектиг хойжу бригадазы, Ак-Даш сүт-бараан фермазының коллективтери планын чедиишкинниг боттандырган. Совхоз дирекциязының, парткомунуң политмассалыг болгаш мобилизакчы ажылының түңнелинде мал чеми белеткээриниң планнары — сигенни 100,2 хуу, сенаж болгаш силосту тус-туста 101,2 база 103,2 хуу күүсеттинген. Дүжүт ажаалдазын кыска хуусаада чорудуп, октябрь 6-да доосказ, гектардан ортумаа-биле 13,6 центнер тарааны алдывыс.

Күш-ажылды организастаарының чаа депшилгелиг аргазы — ажылдың төнчү түңнели дээш бригада кержээзи-биле ажылдаар аргаже хову ажылдакчыларының шилчээниниң база санажылгага чек системазын ажыглааныының ачызында бисте байдал экижээн. Коллективтиг кержээ-биле ажылдаар суггатчыларның 6 звенозу чер ажылынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чоорту бедидип, ол адырда бүгү планныг онаалдаларның 80 хире хуузун кылган. Борбак-Тей хову-трактор бригадазы тараа культураларындан ортумаа-биле 15,7 центнер дүжүт алган. Бригада мал чеми белеткээр планын база ажыр күүсеткен. Хоочун суггатчы Кызыл-оол Алдын-оолдуң звенозу боттарынга быжыглаттынган 61 гектар люцерна шөлүнден гектардан-на ортумаа-биле 61,9 центнер ногаан массаны алган. Маадыр-оол Монгушка удурткан суггат звенозу бир гектар черден 23 центнер кызыл-тас дүжүдүн алган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Эрес-оол Монгуштуң механизастаттынган звенозу районга доктаамал бирги черни ап, мактадып келген. Чер ажылында ындыг чижектиг мурнакчыларны хейнү адап болур.

Чечектиг хойжу бригадазы терүүр 100 хойга онаа штыр 94 хураганны ап, малдың камгалалын база элээн экижиткен. Бригадир, аныяк коммунист Хертек Мочак-оол малчыннар ортузунга ажылды эки чоруткан, кижилер-биле ажылды чогумчалыг тургускан. Хойжулар Сѳкен-оол Ондар, Социал Монгуш, саанчылар Шортак Ооржак, Чокпак Сарыглар, механизаторлар Мандан-оол Сарыглар, Эрес-оол Монгуш дээш өскелдаа мурнакчыларны адап болур.

Бисте социал-культура хѳгжүлдези шапкын. Дѳрт чылда кол фондулар 13,1 хуу улгаткан, ажылчыннарның айда ортумак ажыл төлевири 83 рубльге кѳвүдээн. Суурлар аян-шинчи кирип чаагайжыттынып турар. Ийи кѳдээ Советтиң девискээринде үш суурда чурттагла шөлү, чаа өг-бүлелер немежип, ясли-садтарда 200 чыгам уруг эки өзүп, доругуп турарлар. Ийи ортумак, бир сес чыл школазында 1200 хире школачы бар. Школаларда спорт залдары чүгле өөреникчилер эвес, ажылчын аныяктарны спортче хандыкшыдарының кол одаа болу бергилээн.

Малчын коданнарны электрижидеринче сагыш салдынган, бо чылын 19 кыштагны электрижидип турар. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазынга ол черле онза ужурдузалыг.

Бистиң чедир кылбайн турар ажылдарывыс, долузубиле ажыглавайн турар курлавырларывыс хѳй. Ылаңгыя малдың чаш төлүн камгалап алырында улуг четпестер бар. Малдың уксаазын экижидер, ооң продуктулуун бедидери онза чугула. Чер ажылының культуразын экижитпээниниден чамдык культураларның планнаттынган дүжүдү чедир алдынмайн турар.

Бистиң мурнувуста эң кол сорулга — СЭКП-ниң XXVII съездизин тѳлептиг уткууру. Беш чылды чедиишкинниг доозуп, кыштаглаашкынны организастыг эрттирери, часкы ажылдарга эки белеткенири болур. Алдан-маадырлар бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришпишаан, боттарының мурнунда салдынган бүгү-ле сорулгаларны чедиишкинниг боттандырар дээш эрес-шудургу ажылдап турарлар.

М. ДОНГАК,
«Алдан-Маадыр» совхозтуң директору.

ЧУРУКТА: «Алдан-Маадыр» совхозтуң хоочун хойжузу, дагдыныкчы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Чыртай-оолович Дажы-Намчал.

САННАР, ФАКТЫЛАР

⊙ Совхозтарның кол хѳреңгилери он бирги беш чылдың эгезинде 1981 чылда 12417 муң рубль турганындан 1985 чылдың эгезинде 17016 муң рубль четкен, азы беш чыл дургузунда өзүлдези 37 хуу болган. Ынчангаш кѳдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кол фондулар-биле хандыртынганы эрткен беш чылда 24554 муң рубль турганындан 35184 муң рубль чедип, азы 43 хуу өскен. Ооң-биле чергелештир кѳдээ ажыл-агыйның энергия-биле хандыртынганы ажылдап турар бир кижиге онаа штыр 39,9 аът күжү турганындан 51,6 аът күжү болуп, 29 хуу өскен.

⊙ Он бирги беш чылдың дургузунда кѳдээ ажыл-агый продукциязының өртектериниң өскениинден база өске-даа цемелде телевизорлерниң ачызы-биле районнуң совхозтары карылгалыг турганындан 1010 муң рубль арыг орулгалыг ажылдаан, азы бүдүрүлгениң ажыктыы 23 хуу өскен.

⊙ Районда 9508 гектар тарылга шөлү бар, ооң иштинде тараа культуралары 4510 гектарны, картофель 210, ногаа 20, мал чемнериниң культуралары 4768 гектарны ээлеп турар.

⊙ Беш чылдың сөөлгү чылдарында чер ажылынга мурнакчы дуржулганы ажыглап турар. Районда хову-трактор бригадалары коллективтиг бригада кержээзинче бүрүнү-биле шилчээн болгаш нинтизи-биле совхозтарда 23 бригада, звено чер ажылында депшилгелиг ол арга-биле ажылдап турар.

⊙ Бригада кержээзин «Сүт-Хөл» совхозта 2 хойжу бригадада, 2 сүт-бараан фермазында, «Алдан-Маадыр» совхозта 2 хойжу бригада база ол ышкаш «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс совхозтарда звеноларда шиңгээдип ап турар.

⊙ Районнуң ажыл-агыйларында бирээзинге-ле 300 ажыг баш кирер шээр малга 7 кажааны, 1981-82 чылдарда 300 болгаш 200 баш бода малга ийи кажааны, бо чылын Сүт-Хөл совхозтуң Кара-Чыраа салбырында 400 баш ивекке бир кажааны ажыглалга кирген.

⊙ 1981—85 чылда Сүт-Хөл районга чуртталга тудугларынга 3372 муң рубльдиң капитал салыышкыннарын шиңгээдип алган болгаш 10146 дербелчин метр чуртталга шөлүн тудуп доосказ, ажыглакчыларга хүлээткен.

⊙ Сүт-Хөл районнуң амыдырал хандырылга эргелели чонга 15 хевирниң ачы-дузазын чедирип турар. Хууда чагыглар ёзугаар хеп даарары, хепти, идикти септээри, чурук тырттырары, баш таарары, амыдыралга ажыглаар техника септелгези, эт-херекселди хелезинге бээри, трикотажтан хеп аргыыры, өске-даа.

⊙ Районнуң амыдырал-хандырылга комбинады бо чылын чаа бажыңче кѳжүп кирген. Комплекстиг хүлээп алыр пунктулар совхозтар төптеринде, чурттакчылыг суурларда ажылдап турар.

⊙ 1980 чылда дээди эртемниг 7 эмчи онаажып турган болза, ам 14 бар. Эмнелгеге 100 кижини чыттырып эмнеп турган болза, ам 155 кижини чыттырып эмнеп турар.

БИСТИҢ ЗВЕНОДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында кукуруза өстүрер бот-орулга-чарылгалыг звеновус 4 суггатчы, 4 тракторист 8 кижи составтыг. Эрткен чылын болгаш бо чылдың планныг онаалдаларын 130—140 хуу күүсеттивис. Бо чылын гектардан-на 150 центнер ногаан массаны алыр хүлээлгелиг турган, херек кырында 190 центнерин алгаш, планны 133 хуу күүседир аргалыг болдувус.

1984 чылдан эгелеп кукуруза өстүрер, бот-орулга-чарылгалыг звенону удуртуп ажылдап турар мен.

Эки дүжүттү өстүрериңге колла чүве суггатты ѳй-шаанда шын чорударындан хѳй хамааржыр. Бистиң суггатчыларывыс шѳлдүң бирги, ийиги суггадын хынамчалыг чорудуп келген. Оон аңгыда, кажан кукурузаның сывы шымырарып, бичии үнүп келирге, 2—3 катап илиртээр, чашпан-богун улгаттырбайн, удур-ла аштап турарывыстан дүжүттү чүгээр ап келдивис.

Черниң культуразын, агротехниказын бедидеринге кичээнгейни угландырары кончуг чугула. Бистиңде бо талазы-биле чедир кылыр ажылдар эвээш эвес. 1984—85 чылдарда кукурузаны чаңгыс ол-ла шѳлде тарып келдивис. Аңаа культураларны ээлчештирип тарырын специалистер, агрономнар кичээнгейге алыры чугула.

Оон аңгыда, бистиң совхозта чемишчидилге чаштырар машиналар чогу база ажылга шаптыктап турар. Чемишчидилгени ѳй-шаанда эки шынарлыг чорударындан дүжүт кончуг хамаарылгалыг болгай.

Техника септелгезиниң үезинде артык кезектер чедишпези ажылга бергедээшкиннерни болдуруп турар. Бо талазы-биле машина-техниканы камныг, чеп ажыглаарында таарышпас чүүлдер база бар.

Мындыг чамдык ажылдарны негелдеге дүүштүр чорудар болзувусса, ажылдың ажыктыы улгадыр, черден алыр дүжүт кѳвүдээр деп бодаар мен.

Мен Совет Армияның хүрээлеңинге хүлээлгемни эрттирген соонда 1977 чылдан эгелеп Сүт-Хөл совхозтуң Кара-Чыраа салбырынга трактористеп ажылдай берген мен. Амгы үеде МТЗ-80 деп «беларусь» тракторну 4 чыл ажыг башкарып турар мен. Бодумга быжыглаттынган техниканы камныг эдилээр, кывар-чаар материалдарны камнаарын үргүлчү бодап, ажылдап келдим.

Бодумнуң кызымак ажылым-биле хууда үлегер-чижек кѳргүзери чугула деп санаар мен. Ынчангаш хууда беш чыл планын 4 чыл 8 ай дургузунда күүседиптер аргалыг болдум. Ол болза, ам кааш-ла ай болгаш болур партияның XXVII съездизинге, база районнуң партия конференциязынга уткуштур коммунист кижи болганымда мээң белээм ол болур.

С. СВЕРДЛОВ,
«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында бот-орулга-чарылгалыг звено удуртукчузу, тракторист.

БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш сүт-бараан фермазының хоочун саанчызы Шортак Мускуевна Ооржак 4 чыл 9 айлар дургузунда беш чыл планын күүседипкеш, ам он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар. Коллективиниң ажыл-ижиниң дугайында мурнакчы саанчы мынчаар чугаалап турар.

Партияның Төп Комитединиң октябрь (1985 ч.) Пленумунуң материалдарын, Пленумга эш М. С. Горбачевтуң илеткелин бистиң фермавыстың коллективи ханы сонуургал-биле таныжып, улам-на сорук кирип ажылдап турар. Пленумнуң шиитпирлеринде салдынган сорулгаларны ажылывыска удуртулга болдуруп, беш чылда күрүнеге сүт садарының планын хуусаа бетинде күүседир дээн хүлээлгевисти боттандырдывыс. Районда сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир кызыл тугун каш удаа ап келдивис.

Фермада партия бөлүүнде 8 коммунист бар. Чоокта чаа эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралга партия бөлүүнүң организакчызынга саанчы Каракыс Өшкү-Сааровна Ондарны соңгуп алдывыс. Коммунистер ажыл-ишке мурнуку одуругда чоруп, үлегер-чижекти кѳргүзүп турар. Партия райкомунуң кежигүнү саанчы Сереш Донгак, хоочун саанчылар Үндес Сарыглар, Климаа Камзарова болгаш өскелер-даа сүт саарын эрткен чылдаазындан кѳвүдеткен.

Партияның XXVII съездизинге белеткелдиң үезинде ферманың коллективи кичээнгейни — сүттүң шынарын экижидери, ооң бот-үнезин чиңгедири дээш хемчеглерни алырынче, организастыг чоруукту, сагылга-чурумну быжыглаарынче угландырып, кержээлиг ажылдаар аргаже шилчииринге белеткенип турар.

Мен бодум 1958 чылдан бээр саанчылап, ооң иштинде чүгле Ак-Даш фермазынга 23 чыл ажылдап келдим. Коммунист кижи болганымда онаашкан ажылымга эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаар, үлегер-чижекти кѳргүзерин хүлээлгем кылдыр санаар мен. 4 чыл 9 ай дургузунда беш чыл планын күүсеткеш, он бирги беш чылда социалистиг хүлээлгемни хуусаа бетинде күүседир аргалыг болган мен. Бо чылдың 9 айларында 26 тонна сүт саар турган, ону 28,7 тонна чедирип, планым 110 хуу күүсеттинген. Сүт саалдазын элбедир дээш бүгү күжүмнү, арга-мергежилимни берип турар мен. Инектен-не 1440 литр сүттү саап алыр хүлээлгелиг турган, херек кырында 1596 литрни саап алыр аргалыг болдум.

Бистер коммунистер, хоочун дагдыныкчылар коллектив ортузунга кижизидилге ажылынче, сагылга-чурумну быжыглаарынче, аныяктарны ажыл-ишке өөредиринче кичээнгейни салып турар бис.

Бистиң Ак-Даш фермазының коллективи доозукчу чылда күрүнеге сүт садарының планын хуусаа бетинде күүсеткеш, он ийиги беш чылды чедиишкинниг эгелээриниң магадылалын тургузуп алыр дээш күженишкиниң ажылдап турар.

☆

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа сүт-бараан фермазының коллективи Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалынга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Бызаа ажаакчызы Бичии-урут Бугажыковна Монгуш 14 чыл ажыг ажылдап келген. Ооң ажаалда хайгааралында 150 бызаа бар. Инек оолдааш, 15 хонган соонда-ла чаш бызааларны незинден чаргаш, ажаакчыларынга хүлээдип бээр. Хоочун ажаакчы Бичии-урут Бугажыковна чаш бызаа доруктурарынга арга-дуржулгазы байлак. Оларны хүнде каш катап эмискиктээр, чемин таарыштырар, мал эмчизиниң сүмезин ёзугаар хайгаарап кѳѳрү дээш ажаакчының чымыжы улуг.

ЧУРУКТА: хоочун бызаа ажаакчызы Бичии-урут Бугажыковна Монгуш.

☆

ЧОННУҢ КАДЫЫ — КИЧЭЭНГЕЙДЕ

Совет кижиниң кадыы дээш сагыш салыышкын — Коммунистиг партия болгаш Совет чазактың кичээнгейиниң төвүнде турар кол айтырыгларының бирээзи. «Чоннуң кадык камгалалын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында», «Чоннуң кадык камгалалын улам ыңай экижидер немелде хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалдары ону херечилеп турар.

Бистиң районнуң эмнелге ажылдакчылары чоннуң кадык камгалал хандырылгазын экижидеринге үлүүн киирип, байдал чылдан чылче экижип орар. Эмнелгелерниң материал-техниктиг баазазы улам быжыгып, амгы үениң дериг-херекселдери-биле хандыртынып турар. Бо үеде чоннуң кадыын камгалаар ажылда 200 ажыг кижи хаара туттунган, оларның иштинде дээди эртемниг 14 эмчи, ортумак эртемниг 70 эмчи бар. Район эмнелгезинде 30 орунну салбырны база хүнде 150 кижи шинчиир чаа поликлиниканың тудуу дооступ турар. Төпчүткен одалга чери база ажыглалга кирер. Ак-Даш, Кызыл-Тайга, Ийме суурларда эмнелге пунктуларынга чаа бажыңнарны туткан. Тыва АССР-ниң Министрлер Чѳвүлелиниң доктаалын ёзугаар Ийме суурга эмнелге амбулаториязын ажыдары планнаттынган. Чонга чогуур үезинде дүрген дуза чедирери-биле тускай салбыр ажыттынган, ында дѳрт автомашинаны быжыглаан. Өзүп орар салгалдың кадыкшылынче кичээнгей күштелген. Суурларда агитквартиралар аайы-биле ортумак эртемниг эмчилерни быжыглаан.

Аарыгларны болдурбас дээш баш удур профилактика ажылын чорудуп, малчын бригадаларже, СБФ-лерже, хову турлагларынче үнүүшкүннерни эмчилер кылып турар. Бо чылын олар чон ортузунга 162 лекцияны, 868 беседаны чоруткан болгаш санбюллетеньнерни удаа-дараа үндүрүп келген. Малчыннар, саанчылар, механизаторларның кадыын камгалаар ажылды эмчилер бригада аргазы-биле чорудуп турар. Бригада бүрүзүн дээди эртемниг эмчи удуртуп турар, а ооң кежигүннери 7—8 хире ортумак эртемниг эмчилер.

Районнуң кадык камгалалының ажылдакчылары съезд мурнунуң социалистиг чарыжын улам күштелдирбишаан, бедиткен хүлээлгелерни алган. Районнуң ажылышчи чонунуң мактаалын чаалап алган, бодунуң хэрээнге сагыш-сеткилинден бердинген ажылдакчылар бистиңде эвээш эвес. Чижээлээрге, фельдшерлер Галина Деспиевна Ооржак, Майя Ооржаковна Ондар, Мира Канчыыр-ооловна Монгуш, Мария Опай-ооловна Сарыглар, санитарка Д. Ы. Ондар, чолаачы О. Д. Ондар болгаш өскелер-даа.

Сүт-Хөл районнуң эмнелге ажылдакчылары боттарының профессионал дѳрт хүлээлгези — чоннуң кадыын камгалаарындан аңгыда, өске-даа айтырыгларга идепкейлиг-биле киржип келген. Уран чүүл кѳрүлделеринге, янзы-бүрү темалыг дыштаныкга кежээлеринге, конкурстарга олар киржип, лекция-беседаларны эрттиржип келгеннер.

О. ОНДАР,
районнуң улуг эмчизи.

МУРНАКЧЫЛАРГА ШАҢНАЛ

«Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери социалистиг чарыштың тиилекчилерин илереткеш, ниитизи-биле 100 ажыг мурнакчыларны шаңнап, мактаан.

Совхозтуң Ишкин салбыры, Чес-Булуңнуң хойжу бригадазы бүгү кѳргүзүглер талазы-биле кѳскү чедиишкиннерлиг болуп, бирги черни ээлээш, тус-туста шилчиир Кызыл туктар болгаш акша шаңналын алганнар. Комсомолчу чолаачы Сергей Ондар чарышка шылгарааш, чемпион кожаазын, 400 рубльдиң акша шаңналын алган. Ол ышкаш Кара-Чыраа сүт-бараан фермазының саанчызы Клара Монгушка чемпионнуң кожаазын база тывыскан. Борис Саттың, Лакпа Оюн-оолдуң, Океров Ондарның, Серго Свердловтуң, Александр Ондарның тараа, кукуруза өстүрер, мал чемнери белеткээр, сенаж салыр звенолары тиилекчиге санаткаштың, тускай шаңналды алганнар. Москваның Улус ажыл-агый чедиишкиннерниң делгелгезинче баар халас путёвкалар-биле шаңнатканнар база бар. Ажыл-ишчилерни шаңналдар улам сорук кирген.

О. БОРАШ.

ЧЕК СИСТЕМАЗЫ-БИЛЕ

Бот-орулга-чарылганы болгаш кержээлиг ажылдаар арганы шиңгээдип алырынга чарыгдалдарны контрольдаарының чек системазы кончуг дузалыг болгаш эвээш эвес рольду ойнаар. Бистиң «Сүт-Хөл» совхозта чек системазын 1985 чылдың январьдан эгелеп ажылдап турар. Чек системазы-биле 15 бригада, ферма болгаш звено ажылдап турар. Чек системазын ажыглап эгелээринге эң чугула чүүлдер, бирээде, бот-орулга-чарылга-биле болгаш коллективтиг кержээ-биле ажылдаар бригаданың, ферманың звенонуң продукция бүдүрер планнарын, аңаа үндүрер чарыгдалдарын тускай санажылгалар, техкарталар ёзугаар санааш, оларның-биле кержээ чарып алыр ужурлуг. Ийиде, кержээ чардынган бригада, ферма, звено аайы-биле тус-тузунда оларның чарыгдалдарының отчёдун бухгалтерияга аңгылап, ай санында түңнеп турар бис. Санажылга чегин хой, өшкү бригадаларының бригадирлеринге болгаш сүт-бараан фермаларының эргелекчилеринге ай санында чарыгдаар ужурлуг чарыгдалдарын тускай лимит ёзугаар бижээш, берип каар болгаш олар чек-биле ай төнчүзүнде отчёт дужаап тургаш, санажып алыр. Санашкан соонда дараазында айның чегин база оларга берип каар. Чек системазы-биле ажылдап турда эки чүүлдер барын амыдырал кѳргүзүп бадыткап турар. Мал чеминиң чарыгдалын чурумчудуп, контрольдаары, машина, тракторну шын, чеп ажыглаары экижээн. Бригадир бүрүзү ажыглаан машина, тракторнуң путёвкаларын шын демдеглеп берип, справкалар ёзугаар чектерин үзүп берип турар. Чек системазы чок турда, машина, тракторну ажыглаары-биле малчыннар боттары чугаалажып алгаш, долу ажыглавайн турганы билдингир. Ам машина, тракторну чүгле бригадир боду чөпшээредип ап турар. Совхозта чекти шын ажыглап, ѳй-шаанда долдургаш, дужаап турар бригадирлерге Ишкин салбырының Чаңгыс-Шиви өшкү бригадазының бригадири А. Ч. Ондар, Кара-Чыраа салбырының Өлең хойжу бригадазының бригадири В. Х. Ондар олар хамааржыр.

Чер ажылында ажыглап турар бригадаларга болгаш звеноларга санажылга чектерин ажылдың сезон аайы-биле чарыгдалдарын санааш, берип турар бис. Бригадирлер, звено удуртукчулары кывар-чаар чүүлдүң, артык кезектериниң болгаш акша-шалыйның чарыгдалдарын ай санында санажып ап, чектерин долдургаш, дужаап турар. Коллективтиг кержээ-биле ажылдап турар бригада, звеноларга чек системазын ажыглаарга эки чүүлдер барын бо чылдың түңнелдери кѳргүзүп турар. Чижээ, Ишкин салбырының Доора-Тал хову бригадазы септелгеге чарыгдаар ужурлуг артык кезектерден база түрмек септелгеге үнер чарыгдалдардан 32 хуу камнап алган.

Ол-ла салбырның Чаңгыс-Шиви өшкү бригадазында машина, трактор ажыглалы экижип, мал чеми сөөртүрде, малчыннар кыштаг, чазаг болгаш чайлаанче кѳжерде бригадирниң баш удур кылганы план-графиги ёзугаар чорудуп турары, ол чарыгдалдарны 18—20 хуу кызырар арганы берген.

Чек системазын ажыглаарында четпестер база бар. Чижээлээрге, зооветспециалистер мал чеминиң болгаш мал эминиң чарыгдалдарын тускай лимит ёзугаар ам-даа ѳй-шаанда кылбайн турар болгаш чамдык таварылгаларда шуут кылбайн турары санажылга чегин бээрде озалдадыр таварылгаларга чедирип турар. Салбырларның удуртукчуларында болгаш база чамдык специалистерниң талазындан чек системазын херекке албас, ону «артык ажыл кылдыр» санап турары амгы үениң негелдезинге шуут дүүшпес болуп турар. Ынчангаш, чек системазын ажыл-агыйның адыр бүрүзүнге нептередири кѳдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң сорулгазы.

Б. МОНГУШ,
«Сүт-Хөл» совхозтуң кол экономизи.

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

СҮТ-ХӨЛ РАЙОН

ТӨЛЕПТИГ САЛГАКЧЫЛАР ДЭЭШ

Улус өөредилгезиниң ажылдакчылары! Өзүп орар салгакчыларны өөредирин болгаш коммунистиг кижизидилгезин сайзыраңгайжыдыңар! Нинти билиг болгаш профессионал школа реформазын амыдыралга чүткүлдүг боттандырыңар!
(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Он бирги беш чылда улус өөредилгезиниң талазы-биле районда кескү чаартылгалар, чедиишкиннер чедип алдынган. Район тургустунганындан бээр 3 сес чыл школазы ортумак кылдыр эде тургустунган. Амгы үеде бистиң районда 8 ортумак, бир сес чыл школазы бар. Ында 3563 өөреникчи өөренип турар. Бо өөредилге чылында школаже чаа кирген 337 өөреникчиниң 320-и алды харлыг уруглар. Олар белеткел класстарында өөренип кирген. Уругларның билиин бедидип, хостуг үезин шын организастаарынче кичээнгейни угландырып турар бис. Узаткан хүнүүң бөлүүнде уругларның саны өзүп турар. 1982 чылда 660 кижи турган болза, бо өөредилге чылында 900 кижи четкен. Ортумак болгаш сес чыл өөредилгезин өйшаанда чедип алыры экижээн. 1983 чылда онгу класстың үезинде доосканнар 81,6 хуу, сес класстың доосканнар 61,3 хуу турган болза, 1985 чылда ол 95,7 хуу кылдыр өскен. Эрткен өөредилге чылында хүндүскү школаның сес класс доосканнарының 94 хуузу нинти билиг школаларында өөренип арткан. 1984—1985 өөредилге чылында ортумак школаны 258 өөреникчи дооскан. Оларның 42-и дээди, 71-и ортумак өөредилге черлеринче өөренип кирген.

Башкы кадрларның кичээлдериниң шынары экижээн. Районда 266 башкының 153-ү дээди эртемниг. Оларның аразында РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы Б. Л. Ондар, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы Б. А. Ооржак, улуг башкы Г. К. Очур-оол, методист-башкы А. Ш. Монгуш болгаш улус өөредилгезиниң тергиинери 13 башкы чедиишкинниг ажылдап, аныяк башкыларга боттарының билиин, дуржулгазын дамчыдып турарлар.

Школа реформазын амыдыралга боттандырарынче бүгү-ле чорудуп турар ажылдарывыс угланган. Уругларның өөренип, кичээлдээринге таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле кабинет системазынче кичээнгей улгаткан. Амгы үеде районда долузу-биле кабинет системазынче шилчээн ийи ортумак школа бар: Алдан-Маадыр ортумак школазы (17 кабинет), Бора-Тайга ортумак школазы (22 кабинет). Районнуң школаларында хөй башкылар боттарының кичээлдерин ажык кылдыр чарлаан. Методиктиг каттыжыышкыннарга башкылар эртем аайы-биле чыыштарны эрттирип, эртем-практиктиг конференцияларны, педагогика номчулгаларын организастап келген. Башкыларны чурттаар оран-бажың-биле хандырар талазы-биле база элээн ажылдар кылдынган.

Уругларның күш-ажыл кижизидилгезинче школалар онза сагыш салып турар. Школаларда бааза бүдүрүлгелерни быжыглаан. Оларның аразында харылзаа быжыгып турар. Өөредилге-бүдүрүлге бригадаларын тургустунуп, кескү ажылдарны кылган. Карл Маркс аттыг болгаш «Октябрь 30 чылы» совхозтар, Ийме, Баян-Тала ортумак школаларының өөреникчилеринге чаа бригада тептерин тудуп берген. Школаларда 8 бүдүрүлге бригадаларынга болгаш күш-ажылдың болгаш дыштанылганың бир лагеринге 950, школа чанының дуржулга участоктарынга 1318 өөреникчи ажылдап чайлаан. Оон аңгыда сүт-бараан фермаларынга, малчын коданнарга, сиген звеноларынга хөй өөреникчилер чайгы дыштанылгазының үезинде ажылдаан. Бо чайын районнуң школаларынга өөреникчилериниң тудуг звеноларын база тургускан. Олар школалар септелгезинге болгаш Сүт-Хөл суурда эмнелге тудуунга 5507 рубльдиң ажылдарын кылган. Оон аңгыда 12 кыштаг септелгезинге киришкен. Мал чеминиң белеткелинге школачылар эки ажылдааннар. Баян-Тала ортумак школазының өөреникчилери 131 тонна сигенни, 75 тонна будук-бүрүнү совхозка белеткеп берген. Бааза бүдүрүлгелерге ажылчын олуттар тургузар ажыл база кичээнгейниң төвүнде. Мурнакчы саанчылар, бызаа ажаакчылары, механизаторларда өөреникчилерни кошкан. Уруглар олар-биле неделяда ийи катап барып ажылдап, олардан арга-сүмени ап, дуржулгазын өөренип турар.

Школаларда янзы-бүрү бөлгүмнерде уруглар сонуургал-биле кичээлдеп турар. Ылаңгыя техниктиг бөлгүмнерге сонуургал улгаткан. Нинтизи-биле 33 техниктиг бөлгүмде 570 өөреникчи кичээлдеп турар. А спортчу секцияларда 5-тен 10 класска чедир 900 өөреникчи хаара туттунган. Оон аңгыда эстетиктиг кижизидилгеге хамаарыштыр класстан дашкаар солун ажылдарны хөйү-биле эрттирип турар. Школачыларның ажыктыг дыштанылгазын шын организастаары-биле совхозтар аразының бир пионер лагерин тургускан. Аңаа бо чайын 300 өөреникчи дыштанган.

Келир үеде чурттуң хөгжүлдезиниң сайзырадыкчылары — аныяк салгалды коммунистиг мөзү-шынарга кижизидер дээш районнуң башкылары, улус өөредилге килдизи бүгү күжүн салып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар.

Д. КУЖУГЕТ,
районода методиктиг кабинет эргелекчизи.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ХАНЫЛАП КИРИИШКИН ХЕРЕК

Хову-Аксының коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Илеткелчи партком секретарының оралакчызы С. М. Климашенко, санал бергеннер кылдынган ажылды түңнеп тура, четпестерни ажып эртериниң оруктарын айтып, чүүже кичээнгейни күштелдирзе экил дээрзин демдеглеп турганнар.

Он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планнарын онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче ажылчы чонну мобилизастаар, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, камналга чурумун шыңгырадыр херекке партия организацияларын телептиг үлүүн киирген хурал айыткан. Нинтизи-биле комбинат дөрт чыл тос айларда пландан ажыр хөй барааннарны продукцияны бүдүрген. Эрткен чылдың деңнелинге бодаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немей 2,7 хуу өстүрген, бот-үнени 0,8 хуу чиигеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези шалыңны мурнап турар. Бүдүрүлге чамдык хевириниң материалдарын планнаттынганындан камнап алган.

Беш чылдың эгезинден тура, 4,5 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган. 1981 чыл-биле деңнээрге, тудуг ажылдарының хемчээли 2,5 катап, бир кижиге онаашкан ажылдап кылдынышкын 2 катап өскен. Бо үе дургузунда чүс кижиге нинти чурттаалга бажыңы, он ийи өг-бүле чурттаар үш, дөртен сес өг-бүле чурттаар бир бажың ажыглалда кирген. Ынчалза-даа бо чылдың тудуг программазы хожудап турар. Тос айларның планы чүгле 78,2 хуу күүсеттинген. Тудуг материалдары-биле хандырылгада четпестерни бызаңчы М. В. Бадыжык айыткан. Школа тудуу бо чылдагаан-биле хожудап турар. Краннар туруушкуну үргүлчүлевишаан.

Автобүдүрүлге тос айларда пландан ажыр 16 муң тонна чүъкту, 100 муң пассажирни аргыштырган. Геология-шинчилел бөлүү беш чыл планын бо чылдың мартта доозупкан. Пландан ажыр 8 муң погон метр черни өрүмнээн. Беш чылдың эгезинден бээр план күүселдези 115,9 хуу четкен. Хлеб заводу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрген. Терлиг-Хаяның шинчилел-ажыглал бүдүрүлгезиниң бүдүрүлгечи көргүзүглерин экижиткен. Бурунгаарлаашкынның базымнары илеткелде, саналдарда демдеглеттинген. Ынчалза-даа коллектив бүрүзү долу күш-биле ажылдавайн, иштики курлавырлары ажыглавайн турарын коммунистер шүгүмчүлээн.

Ажылчыннар суурунда үш чүс ажыг коммунистер, беш чүс хире комсомолчулар ажылдап, чурттап турар. Бо дээрге улуг күш. Партия кежигүннериниң 63 хуузу ажылчыннар, 36,4 хуузу инженер-техниктиг ажылдакчылар. Коммунистерниң 72,6 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган болганда оларның күш-ажылчы кижизидилгеге салдарының дугайын хурал хажызы-биле сайгарып көөр турган. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиргениң, комбинаттың перспективтиг хөгжүлдезиниң, дузалал ажыл-агыйын сайзырадырының оруктарын чүгле каксы чугаалааны четпес.

Четпестерни чүгле адаары, ону эдип алыр дээш тодаргай хемчеглер ап чорутпазы харысалга чок чоруктуң үржуу болур. Тетчеглекчи чорук, оорлаар, арагалаар, прогулдаар таварылгалар бары хуралга айтып турган. Эш хуу судтары, улусчу контроль бөлүктери чамдык таварылгаларда четпестерни чүгле илередири-биле кызыгаарланып турар. Хыналдаларның саны хөй, а четпестер эттинмээн, ажыл түңнел чок болганы ол. Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы С. Г. Поляков бодунуң чугаазынга бо четпестерни эдери чугула деп демдеглээн. Сагылга-чурумнуң кошкаандан сөөлгү айның планы үстүнгенин даг цегинде слесарь О. Н. Монгуш база чугаалаан. Санал бергеннер ортумак звено кадрларының негелде чогун, хөй-нинти организацияларының ажылы эреңгей болуп турарын четпес деп демдеглээннер.

Ажыл шагының чидирини чамдык коллективтер эвээжеткен. АТБ коллективи бо чылын прогул санын 368 кижи-хүнге кызырган. Автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязында, геология-шинчилел бөлүүнде, хлеб заводунда экижилгелер бар. Ынчалза-даа ажылдан озалдаар, прогулдаар чорук өске коллективтерде хөй. Комбинатта тос айларда чылдагаан чокка 531 кижи-хүн үстүнген. Амыдырал хандырылга комбинадында бо көргүзүг 1 муң кижи-хүн болган. Бойдус курлавырларын тетчеглээр, хирлендирер чоруктар узуткаттынмаан.

Сагылга-чурумну быжыглавас болза чедиишкинниг ажылдаары болдунмас. Ындыг турбуже, чурум үрекчилери-биле демисел ам-даа кошкак. Доктаалды боттандырып эгелээн соонда арагачыларның саны чүстен үжен чедир эвээжээн. Оларның аразында дөрт коммунист, чээрби алды комсомолчу бары хараадаңчыг. Өскелерге үлегер болур тудум, эзириктер сергедир черге кирип, ажылга аскы чыттыг кээп турары коммунист кижиниң адынга дүүшпес. Кино механиги Чульдум, чолаачы Медовщиков, гидрометаллургия цегиниң ажылчыннары Монгуш, Сырейщиков оларның адын хуралга адаан.

План күүселдезин боттандырбайн турар коллективке дааранылга цеги хамааржыр. Сес айларда сес муң кылыгны чедир бербээн. Август айда он дөрт даараныкчы планын күүсетпээн. Шак мындыг байдал-биле коммунистер эптежип орбас ужурлуглар. Цехте күш-ажылдың сагылга-чурумун үндезини-биле экижидери чугула.

Партком, партия организациялары, суур Совединиң күүскому, эмнелге, чырыдыышкын, культура албан черлериниң ажылын кошкак удуртуп турар. Суурнуң чону ай-айы-биле радио дыңнавайн келген. Чамдык кудумчулар караңгы, бажыңнарның чырыы бүлүргей. Дузалал ажыл-агыйынга хамаарышкан айтырыглар-биле чергелештир санитар байдалды экижидери негеттинип турар. Магазиннерниң ажылын чурттакчыларга таарымчалыг кылдыр тургузары күзенчиг. Делгелге садыглар, базаарлар организаставайн, чоннуң херегелин өөренмейн турарын хурал четпес деп айыткан. Магазиннерде тудуг материалдары болгаш өске-даа чугула бараанннар эвээш. Арага садарының чурумун хажыткан таварылгалар бар.

Депутат коммунистерниң ажылынга суур Совединиң күүскомунуң даргазы Д. Х. Ондар доктааган. Тээ доктаамал комиссияларның чедизин коммунистер удуртуп турар. Ынчалза-даа чамдык эштериниң ажылга хамаарылгазы негелдеге дүүшпес, идепкей чок болуп турарын ол демдеглээн. Ол мышкаш аныяктар-биле ажылды күштелдирерин ол чугулалап айыткан.

Чоннуң хостуг үезин организастаар айтырыгже кошкак кичээнгей салып турар. Культура бажыңының директору Б. Х. Кром чамдык удуртукчуларның талазындан тоомча чок чорукту шүгүмчүлээн. Концерт көргүзер дээш аалчылар келирге, чүге улус чалап алган сен деп, херекке албайн турганы залда олурганнарның бедик дүвүрээзинин болдурупкан. Суурда клубта чүгле кино болуп турар. Оон септелгезин чорутпайн келген. Спорт дериглерин долузу-биле ажыглавайн турар.

Чоннуң культурлуг дыштанылгазын кайда эки организастаан болдур, ында ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир, кем-херек үүлгедии эвээжээр дээрзин утпаза эки. Назы-хар аайы-биле чоннуң сонуургалын өөренип көөрү, оларга таарымчалыг оюннарны, кежээлерни эрттирери чедип алдынмаан, ынчангаш 40 хардан ашкан кижилерге кежээ организастап болур бе деп айтырыгны хуралга салганы таварылга эвес. Ылангыя аныяктарның үезин шын организаставаанындан тос айларда кем-херек үүлгедиишкинин эрткен чылдаазындан өскен. Оорлаар, арагага суңдулаар, ажык-кончаа сүрер кижилер-биле кижизидилге ажылын күштелдирерин чугула деп хурал санаан.

Техниктиг чепсеглээшкинде четпестерни комбинаттың директору Ю. И. Колетников, механика албанының участок начальниги Э. М. Далаа, Терлиг-Хаяның шинчилел-ажыглал бүдүрүлгезиниң директору В. А. Тодышев олар айтып, дериг-херекселдерни чагыыры саадап, телевилелдер шынар чок болуп турарын чугаалааннар. Саналгаларда чазыг бар болганындан херек материалдарга чогуур үезинде чагыг киирбээнинден онон беш чыл ажыг эдилген станоктарны солууру оожум чорup турар. Беш чыл дургузунда он бир туриукчунуң чүгле ийнзин солаан. Терлиг-Хаяда он сес машинаның чедизин он ажыг чыл эдилеп келген.

ТЭС-тиң ушку котёлун ийи чыл тургузуп чадашкан, курлавырда котёлдар чок болганындан чылыг, чырык бериишкинде үзүктелиишкиннер болуп турар. 6 меговатт күчүлүг котёлдуң телевилели ам-даа чок. Чамдык чагыгларны ийи чыл бурунгаар киирген, ынчалзажок чугула дериглерни ле четчелел ам-даа болдунмаан. Үрелиишкиннер чамдык таварылгада технологтуг сагылга-чурумну хажытканындан болуп турарын энергоцехтиң начальниги С. А. Плешков демдеглээн.

Партия хуралдарында көрдүнүп турар айтырыглар ам-даа үүрмек болуп турарын, орта коммунистерниң келири эвээш болгаш идепкей чогун хурал четпес деп саныан. Хөй-нинти организацияларының күжүн каттыштырар, бүдүрүлге айтырыынче ханылап кирер, күүселдениң контролюн организастаар айтырыглар парткомнуң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Эге организацияларның ажылынче ханылап кириишкин негеттинип турар.

Хуралдың ажылынга СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи В. М. Евтешин киришкен. СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов киржип, чүве чугаалаан.

«Тыва кобальт» комбинаттың партком секретарынга С. М. Климашенкону соңгаан.

А. ХОВАЛЫГ.

Бичиңмаа Кончуковна Ондар 22 чыл иштинде орус дыл болгаш литература башкылап келген. Бо үениң дургузунда башкының арга-дуржулгазы бедип, мергежилиниң тергиини апарган. Ол районнуң орус дыл болгаш литература башкыларының методиктиг каттыжыышкынының удуртукчузу. Бичиңмаа Кончуковна ол харысалгалыг хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Башкы аданелер-биле харылзаазын быжыктырып, аныяк башкыларга бодунуң дуржулгазын дамчыдып чоруур.

ЧУРУКТАРДА: Б. К. Ондар кичээл үезинде, школачылар хостуг шактарында.

ЭРТЕМ-БИЛИГГЕ ӨӨРЕТПИШААН

Оон бээр ам дөртен беш чыл болуп турар. 1940 чылдың сентябрь эгези. Ынчан Сүт-Хөлге эге-чада школазы бежен ажыг өөреникчилиг, бир эргелекчилиг ажыттынган чүве. Оон эгелээш-ле районнуң девискээринге школалар немежип, чоорту сайзырап эгелээн. Бо школа ортумак болуп организастаттынганындан бээр үжен беш чыл болуп турар-дыр. Ам көрүңер: материалдыг бааза-даа сайзыраан, башкы кадрлар-биле хандырылга-даа магалыг болган. Сүт-Хөл школазын доосказ, улус ажыл-агыйының барык бүгү адырларында ажылдап турар дээди-даа, ортумак-даа тускай эртемниг кадрларны кайда чок дээр.

Чүгле бистиң мында безин хөй кижи ажылдап турар. Кашла кижиден адаптайн: районда кол эмчи Ондар Оюн-оол, гинеколог Дончатмаа Монгуш, бистиң школада башкылар Ондар Бичиңмаа, Каң-оол Хүреңмаа, Ольга Ондар, Чаш-Уруг Монгуш, агроном Олег Очур-оол, экономист Барыңмаа Монгуш дээш өскелер-даа бар. Доозукчуларывыска, оларның телептиг ажылынынге чоргаарланыр бис.

Школаны ам баштайгы чылдар-биле черле канчап деңнээр боор. Школа реформазының бо баштайгы чылында безин школаның материалдыг баазазы быжыгып орары кескү. Ам школада 850 өөреникчини 52 башкы кадрлар өөредип турар. Бо өөредилге чылында бисте чаа мастерская ажыглалда кирген, ол черле онзагай эки болуп турар. Ам бис уругларны дааранырынга өөредип болур аргалыг болган бис.

Школа реформазында база бир кол негелделерниң бирээзи — өөредилгениң кабинет системазынче шилчилге. Бисте ам 15 кабинет тургустунган, кичээлдерни эрттирерингe ол таарымчалыг, эптиг кабинеттерни дерип кылыр ажылдар үргүлчүлээри чугаажок. Ону эки кылып алыры башкыларның боттарындан база хамааржыр болбайн аан.

Өөреникчилерниң күш-ажылга кижизидилгези бисте багай эвес деп чугаалап болур. Ол дээрге ажылдың чүгле эгези дээрзин билип турар бис, чогум кылза чогуур ээк айтырыглар кончуг хөй. Үстүкү классчылар бо чайын эки ажылдааннар. Картофель, ногаа өстүрүп, мал чемниниң белеткелинге ажылдааннар. Ортумак класстың уруглары школа чанының участогунга база эки ажылдап турганнар. Оларның ажылында дуржулга кылырынче угланган чүүлдер хөй, ол черле эки. Сүт-Хөл ыяш ажыл-агыйынга ажылдап турган уруглар слёткa база киришкеш келгеннер.

Школа доозукчуларынга келир үеде мергежил шилип алырынга дузалаар сорулга-биле бистиң школа трактористерни, чолаачыларны, ногаа өстүрүкчүлерин, малчыннарны, поварларны, садыгжыларны хире-чергези-биле белеткээр сорулгалыг.

Школа реформазын боттандырарынга кол киржилгелиг кижи — башкы. Ооң эртем-билиг деңнелинден, долгандыр турар амыдырал-биле харылзаалыг ажылдап турарындан, чон ортузунга политмассалыг ажылдарга идепкейлиг чоруундан башкының чедиишкинниг ажылдаары хамааржыр. Кезээде өөренип чорууру, чаа чүүлдерден хожудавазы, мурнакчы дуржулгадан өөренири негеттиннер. Бистиң школада бо ажылдарже сагыш салып турары эки. А бистиң башкыларывыс боттарының мурнунда сорулгаларын ханы билип турар болгаш кедээ интеллигенцияның мурнакчы отряды болбушаан, партия, чазактың доктаал, шиитпирлерин чон ортузунга пропагандалап, таныштырар, өөредир херекке үлүүн киирерлер. Ылаңгыя СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, партийжи чугула документилерни чугаалажып көөрүнге идепкейлиг киржир бис.

Г. ОЧУР-ООЛ,
улус өөредилгезиниң тергиини, улуг башкы, күш-ажылдың хоочуну.

800 ТОННАНЫ БӨЛЕР

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң тараажылары бо чылын гектардан 10 центнер дүжүт алыр планын 12 центнер кылдыр күүсеткен. Амгы үеде механизаторлар ажаалтынган шөлдерниң саваңын арыглап турарлар. Олар 990 гектар шөлден 800 тонна саваң бөлер планныг.

Экер-оол Куулар удурткан № 1 бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган хову бригадазы үш пресс-подборщиктиг ажылдап турар. Ында трактористер Валерий Монгуш, Күрзет-оол Куулар мактаадыг ажылдап турарлар. Саваңны чыып пресстээш, ферма болгаш кыштагларже чорудуп турар.

Бистиң корр.

ЫРЫ-БИЛЕ ҮДЭЭН

Репортаж

Найысылал Кызылга күскү хүнүнүң кааң, аяс тайбың хүлүмзүрүү чайнап турган. Бир шак ажып турда, Ленин шөлүнге кижилер оон-моон чыглып келген. Хоорайның институттарының студентилери, ортумак өөредилге черлериниң сургуулдары, школачылар, ада-иелер дээш кымнарны чок дээр. Шериг оркестриниң хөглүг аялгалары диңмирэп турган. Чамдык сургуулдар кызыл туктарны бедик туткан, ырышоорлуг чыскаалыпкан базып кел чоргулаан. Улуг байырлал болур деп чүвени эрткен, дүшкен кижилер эндевейн турду.

Хенертен шериг оркестриниң дайынчыларының соонда чурумнуг чыскаалыпкан аныяк оолдар саң дөрт базып орлар. Арыннарында аас-кежиктиг амыдыралдың өөрүшкүзү кыпкан шериг баар оолдар республиканың хөгжүм-шии театрының кирер эжиинче базыптылар. Холдарында дириг чечектер туткулаан чалыы кыстар оларже холдарын чайып, оолдарның соонче далажыптылар...

Театрның көрүкчүлер залының олуттарын чыылганнар долдур ээлепкен. Чырык хенертен өже берди. «Төрээн чурт чүден эгелээрил?» деп ырының аялгазы чаңгыланып тур. Удаваанда экранга улуг башкы болгаш баштыңчы В. И. Ленин көстүп келир. Ол эң-не баштай Советтер чуртунуң Кызыл Шериниң одуруунга чыскаалыпкаш, дайынчы даңгыракты солдаттар-биле кады хүлээп ап турар. Тиилелгеттирбес сүр күштүг Кызыл Шериг ынчаар төрүттүнер. Ону көрген шериг баар дээн оолдарның чоргааралы арыннарындан илдей.

Чырык хып келир. Кызылдың шериг гарнизонунуң дайынчы болгаш политиктиг өөредилгезиниң тергиинери Кызыл тугун хөлбеңнеди марш-биле чоргаар базып келир. Олар сцена кырынга чыскаалыпканнар. Кызыл хоорайның шериг комиссары Владимир Абрамович Озёрский Совет Армияга албан хүлээлгезин эрттирери-биле келдиртип турар оолдарга тураскаатткан байырлалды ажыткаш, күрүне мурнунга ыдыктыг хүлээлгезин кончуг эки өөредилге, чурум-биле доосказ, чаныр келирин шериг назынныгларга күзеп, Төрээн чуртту, тайбың ажыл-иштти камгалаар херекке телептиг болуруун чагаан. Партияның, Совет чазактың тайбың политиказынга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң тайбыңны делегейге быжыглаар дээш туржуп турар шудургу ажыл-чорудулгазынга ол доктаап, Совет Армияның хүрээлеңинге албан эрттирери ыдыктыг хүлээлге дээрзин шериг баар оолдарга база катап сагындырган.

Сценага сураглыг «Отчугаш» деп ырыны бот-тывынгыр артистер чыылганнарга аян туткан, ВЛКСМ Кызыл хоорокомунуң секретары Саяна Сарбаа шериг баар оолдарга байыр чедирип чүве чугаалаан. Чылдың-на шеригже келдирткеннерни байырлыг байдалга ынчаар үдээри чаңчыл апарган, шериг хүлээлгезин кончуг эки өөредилге, чурум-биле доосказ, тайбың иште туржуп турар аныяк оолдар дугайын, Совет Армияның дайынчыларының эрес-маадырлыг чаңчылдарын ыдыктыг салгаарын бодунуң чугаазынга ол илереткен. Ол мышкаш кызыгаар шериинге албан хүлээлгезин эрттирери-биле шеригже келдиртип турар Андрей Смирнов биле Виктор Серяков оларга комсомолчу путёвканы байырлыг байдалга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдың хоочуну Владимир Николаевич Ковалев тывыскаш, шериг баарларга чагыгны берген.

Кызыгаар заставазының бот-тывынгыр артизи, офицер Вячеслав Климов «Мээң Армиям», «Төрээн черим» деп ырыларны оркестрниң үделгези-биле күүсеткен, шериг баар оолдарның мурнундан Андрей Смирнов сөс ап чүве чугаалааш, ыдыктыг хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседирин эш-өөрүнүң мурнундан аазаан. Пионержи горнинарның, барабаннарның хөглүг аялгалары залга диңмирей бээри билек, кызыл-кызыл галстуктарлыг пионерлер сцена кырынга чыскаалыпкаш, шеригже келдиртип турар акыларынга байыр чедиргеннер.

Совет шериг хүлээлгезин эрттирери-биле аъттанып турар оолдарга кызылчыларның мурнундан Маадыр-ие, он бир уругнуң аваазы, оолдарының чамдыктары шериг хүлээлгезин амгы үеде эрттирип турар, тайбың иштиң камгалакчызы Антонина Ивановна Муравьеваның чагыг чугаазы солун болган. Иениң чагыг чугаазын бижээн бижикти шериг баар Андрей Доржу хүлээп алган. Ооң соонда шериг баар оолдарның даңгырааң Виктор Серяков чыылганнарга номчуп таныштырган.

Совет Армияга шериг хүлээлгезин эрттирери-биле чоруур деп турар оолдарга кызыгаар заставазының дайынчыларының болгаш хоорайның бот-тывынгыр артистериниң солун концерти-биле үделгениң байырлалы доозулган. Шак мындыг байырлалдыг үделге шериг баар оолдарның сеткил-сагыжынга уттундурбас болуушкун болуп артары чугаажок. Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнге уткуштур октябрь 26-да болган шериг баарларның үделге байырлалын ВЛКСМ Кызыл хоорокому организастыг болгаш кедурлүүшкүннүг байдалга эрттирген.

К. САРЫГ-ООЛ.

13000 ЛИТРНИ

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозу — республикада эң хөй бе хымызы белеткеп турар тускай хымыс фермалыг ажыл-агый. Он бирги беш чылдың сөөлгү чылында ук ферманың мурнунга 11 тонна бе хымызы белеткээр онаалда бердинген турган. Нинтизи-биле 85 бени чайын саап турган коллектив планныг даалгазын чедиишкинниг күүседип, 13 тонна бе хымызын бүдүрген. Ферманың бүдүрген хымызын совхозтуң «Чүрек-Дергүн» кадыкшылга профилакторийи, Кызылда өкпе аарыгларынга удур диспансер, Балгазын санаторийи болгаш өске-даа хымыска негелделиг черлер ап келгеннер.

Хымысты ферманың ажылчыннары Башкир АССР-ниң хымысчыларының дуржулгазы-биле кылып турар. Хымыс бүдүрерин Башкирияга тускай белеткел эрткен хымыс бүдүрүлгезиниң мастери Лариса Сундуй чедиишкинниг чорудуп келген.

Ферманың беш ай дургузунда уламчылап келген сезоннуг ажылын чоокта чаа түңнээн. Чайгы чымыштыг ажыл-иштиң үезинде Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Болай-оол Салчакка удурткан чылгы фермазының коллективи хымыс бүдүрерин болгаш малының чайгы семиртилгезин организастыг эрттирген. Коллектив малдан кулун камгалап алыр хүлээлгезин база ажыр күүсеткен. 80 тонна сиген белеткээр планын 103 тонна кылдыр боттандырган. Сезоннуг ажыл-иштиң түңнээшкининиң үезинде бе саакчылары Александра Салчакка, Татьяна Биче-оолга, кадарчылар Дүктүг-оол Субакка, Петр Куударга, Биче-оол Марташпанга социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткени дээш шаңналдарны тывыскан.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

СҮТ-ХӨЛ РАЙОН

КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫ— ЧОНГА

Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезин күштелдирер сорулга-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, районнуң культура албан черлери боттуг ажылдарны кылып чоруткан. Чоннуң хостуг үезин ажыктыг эрттиреринге, оларның дыштанылгазын чеп организастаарынга культура ажылдакчылары бистер үлүүвүстү киириштирип келген бис. Кедээ культура ажылдакчылары партия организацияларының шынчы дузалакчылары болбушаан, планныг онаалдаларны күүседиринче ажыл-ишчилерни хей-аът киирип турар. Культура-массалыг хемчеглерге идепкейлиг киржип, угаан-бодал культуразын байыдарынче сагыш салып турар бис.

Совет Тываның 40 чылынга болгаш улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан республиканың улусчу чогаадылга фестивалынга идепкейлиг киришкен бис. Агиткварталдар, организациялар аайы-биле уран чүүл көрүлделерин суур бүрүзүнге эрттирген. Аңаа 360 ажыг кижи киришкен. Эң ылаңгыя Сүт-Хөл суурга өөреникчилерниң чурттап турар черинин аайы-биле эрткен шериг-патриоттуг ырлар конкурузун организастап эрттиргени эки. Конкурс үезинде уран чүүлге салымчаланныг уруглар хөйү-биле илерээн. Республика найысылалынга эрткен улусчу чогаадылга фестивалынга аныяктар-биле кады хөй хоочун бот-тывынгыр артистер киришкенин демдеглээри өөрүнчүг. Бора-Тайгадан Маржымал Ондар, Кара-Чыраадан Тырык Бады-Байыр ышкаш хоочуннар өг-бүлелери-биле киржип, өскелерге үлегерин көргүскеннер. Оон аңгыда Соскал Монгуш, Зоя Суван, Сундукай Монгуш болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле адап болур.

Культура бажыңнарында ажылдап турар танцының, шииниң, тыва хөгжүм херекселдериниң болгаш чурук тырттырарының бөлгүмнеринде аныяктар сонуургал-биле кичээлдеп турар. Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Ийме суурларда ыры-хөгжүм ансамбльдери тургустунган болгаш багай эвес ажылдап турар.

Бо чылдың бирги чартыының түңнели-биле районнуң кедээ культура бажыңнарының аразында чарлаттынган социалистиг чарышка бирги черни Алдан-Маадыр кедээ культура бажыңнары алган. Ийигизин — Бора-Тайга, үшкүзүн — Баян-Таланың культура бажыңнары алган. Тиилекчи коллектив шилчиир кызыл тук-биле шаңнаткан.

Культура албан черлериниң, спорт тудугларының ажыглалын экижидер талазы-биле бисте хемчеглер алдынып турар. Аңаа хамаарыштыр ажылдап кылдынган тускай хемчеглерни план ёзугаар боттандырып турар. Малчыннарга, сүт-бараан фермаларынга, хову-шөлдүң ажыл-ишчилеринге культура бажыңнарының чанында 9 агиткультбригада бараан болуп, комплекстиг үнүүшкүннерни организастап турар. «Алаштың ыраажызы», «Отчугаш», «Челээш», «Ак-көк Сүт-Хөл» агиткультбригадаларның ажылы эки. Бо коллективтер эмнелге, школа, амыдырал хандырылга комбинады дээн ышкаш организациялар-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Ынчангаш агиткультбригадаларны чон сонуургал-биле манап турар апарган. Бот-тывынгыр артистерниң концерттеринден аңгыда, делегей байдалының дугайында, кижизидилге темазынга хамаарышкан солун лекция, беседаларны база чорудуп турар. СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында» доктаалынга дүүштүр арагачыларны, ажыл кылбас чалгааларны сойгалаан шүгүмчүлелдиг ырлар, шүлүктер агиткультбригадаларның репертуарында кирип турар. Ажыл-иштиң мурнакчыларын база алдаржыдып турар.

Районнуң культура одагларының кышка белеткели шагда-ла доозулган. Амгы үеде суурларның чурттакчылары киноларны көрүп, дыштанылга кежээлеринге киржип, ойнап-хөглеп турар. Чаа чаңчылдарны, оюннарны элбедип, ону практика кырынга ажыглап турар апарган. Суурларда библиотека ажылдакчылары солун номчулга конференцияларын, диспуттарны эрттирип келген, номчукчуларның саны база чыл санында өзүп турар.

Культура албан черлеринге ажылдаар кадрлар белеткелин кичээңгейге ап келген бис. Бо өөредилге чылында бистиң районда культура чырыдыышкын өөредилге черлеринче элээн кижи өөренип кирген. Улан-Удэ хоорайже үш кижи, Кызылдың уран чүүл училищезинче ийи кижи, ол ышкаш бот-өөредилге-биле база үш кижи өөренип турар.

Районнуң культура ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг күш-ажыл-биле уткуушаан, партия ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа хүлээп алган чугула документилерни чон ортузунга пропагандалаар, таныштырар, чугаалажып көөр ажылга идепкейлиг киржир.

Д. АК-КЫС,
райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи.

АВТОТРАНСПОРТЧУЛАРНЫҢ СПАРТАКИАДАЗЫ

Автотранспорт ажылдакчыларының спартакиадазы чоокта чаа Кызылга «Хүреш» стадионга эрткен. «Спартак» спорт ниитилелиниң, автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң, «Туваавтотранс» каттыжыышкынының организастааны ол спартакиаданы Автотранспорт ажылдакчыларының хүнүнге тураскааткан. Аңаа он ийи коллективтерниң төлээлекчилери киришкен.

100 метрге чадаг маңнаары, граната октаары, ядро октаары, узуннун халыыры, волейбол ойнаарынга, турникке туттунары, канат тырттары дээн ышкаш спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге автотранспортчулар маргышкан.

Олар стадионга ёзулуг спортчу эрес-кашпагайын, аваангыр-тудунгурун көргүскеннер. Он бирги беш чылдың болгаш ооң доозукчу чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш чүгле шалыпкын ажылдап турарын эвес, харын спортчу дадыгыышкынныын база көргүскеннер.

Партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуругларында кирген коллективтер — Кызылдың КМК-зының, Чадаана, Ак-Довурак, Кызылдың № 2 АТБ-лериниң, пассажирлер АТБ-зиниң, өске-даа коллективтерниң төлээлекчилери спартакиадага идепкейлиг киришкеннер.

Спартакиаданың түңнелинде команда аайы-биле бирги черни Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң (профэвилел комитединиң даргазы В. П. Кончинова, спорт организакчызы В. Иргит) ээлээн. Команданың ниити чедиишкининге идиг берген чамдык чүүлдерни маңаа чугаалаза чогуур. Коллективте спорт организакчызы В. Иргит спорт мастеринге кандидат, «Мергежилинниң аайы-биле эң эки» деп аттың эдилекчизи чолаачы. Спартакиада үезинде ол ядрону кымдан-даа ырак хемчээлге октаан, волейболга тергиин ойнаарын көргүскен. Бо АТБ-де профэвилел комитеди ында ажыл-ишчилер ортузунга спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааны спартакиаданың мурнуңда эрттирип, ооң киржикчилериниң идепкейин кедүрген. Ынчангаш спартакиадага коллективтиң шилиттинген спортчулары киришкен. Автобус чолаачызы В. Макаров чадаг маңнаарынга хамыкты мурнаан, бодунуң командазынга бирги черни эккелген.

«Туваавтотранс» каттыжыышкынының аппаратының ажылдакчылары спартакиадага база организастыг киришкен. Каттыжыышкынның даргазының оралакчызы Д. Д. Белзи 100 метрге маңнаарынга кашпагайын көргүскен. Профэвилел комитединиң даргазы Л. А. Дерягина, кол инженер Н. Б. Дьяков, каттыжыышкынның даргазының оралакчылары А. Рудзинский, Н. К. Катренко олар маргылдааның элээн каш хевирлеринге киржип, культурлуг дыштаныылганы организастаарынга идепкейлиин көргүскен.

Каната тырттарынга маргылдаа-биле спартакиада доозулган. Маңаа Кызылдың № 3 АТБ-зиниң чолаачылары болгаш септекчилер боттарының аваангырын мурнукузу дег хөйге магадаткан.

Тиилекчилерге вымпелдерни, хүндүлел бижиктерни, өртектиг шаңналдарны тывыскан. Автотранспортчулар спартакиадага боттарының өг-бүлези-биле кээп, эки дыштанып, күш-дамыр талазы-биле быжыгып, омак-сергээн көргүскеннер.

С. ДУШИНИНА.

«ХЕМЧИК» БӨЛГҮМДЕ

«Хемчик» чечен чогаал бөлгүмү тургустунганындан бээр 10 чыл болган. Аңаа холбаштыр киржикчилерниң ажыл-ижин түңнекседим. Бөлгүмнүң киржикчилериниң саны өскен, оларның чыынды чогаалдары «Дамырак-I», «Дамырак-II» чыындыларга парлаттынгылаан.

К. Ондарның «Яблоконуң аян-чоруу», «Хөглүг чаштар», Ч. Ондарның «Дүжүт шөлү» шүлүктери тускай номнар болуп үнген.

Бөлгүмнүң киржикчилери — Бавуужап Ондар, Азыранды Ондар, Бораш Ондар, Биче-оол Сат, Данзы Күжүгет, Борис Куулар, Галина Очур-оол, Сандю Түлүш оларның шүлүктери болгаш чечен чугаалары «Тываның аныяктары», «Ленинчи орук» солуннарга, радиога тускай үндүрүлгелерге үнгүлээн.

Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чери биске дузалап турар. Чогаалчылар К. Кудажы, О. Сувакпит, Ю. Кюнзегеш, С. Сүрүн-оол, Е. Танова, А. Даржай, Л. Чадамба олар хөй удаа биске кээп, арга-сүмезин берип, чогаадыкчы планнарны тургусчурунга киржип, тускай семинарларны эрттирип, суурларже үнүүшкүннерни организастап келген.

Бөлгүмнүң киржикчилери «Хемчик» деп тускай хана парлалгалыг.

«Хемчиктиң» киржикчилери чүгле чечен чогаал бижип турарындан аңгыда, хөй-нийти ажылынга, чон ортузунга лекция-беседа номчуурунга, бот-тывынгыр уран чүүлге идепкейлиг. Чон ортузунга педагогика темазынга Данзы Күжүгет, Чаң-оол Ондар, атеизмге Бавуужап Ондар, кедээ ажыл-агый темазынга Азыранды Ондар, улусчу контроль темазынга Биче-оол Сат лекцияларны номчуп турарлар.

Чаа беш чылда «Хемчиктиң» мурнунда чогаадыкчы планнар ажылдап кылдынган.

О. КАҢ-ООЛ.

«Ак-көк Сүт-Хөл» агиткультбригадазының бот-тывынгыр артистерин малчын коданнарда, сүт-бараан фермаларында, хову-турлагларда районнуң ажыл-ишчилери өөрүшкү-биле манап турар. Ынчангаш бот-тывынгыр артистер оруукче удаа-дараа аъттаныптарлар.

ЧУРУКТА: Бот-тывынгыр артистер концерт үезинде.

АВА ЧЕРНИҢ ЭЭЗИ БОЛГАН

«Алдан-Маадыр» совхозта Тыва АССР-ниң алдарлыг суггатчызы Алдын-оол Кызыл-оолга.

Арбай, тараа өстүрүп,
Арбын дүжүт хайырлаап,
Арык эжип, буга чайып,
Ажылынга хандыкшаан.
Каан-халыын хүннерде
Кагаан черни суггарып,
Кадыг ишке дадыккан
Хавыялыг суггатчы.
Демир хүүрээн холга туткан
Тергиин диртген суггатчы,
Ава черниң ээзи болган
Алдын-оолга дээңнежикчее!

О. БОРАШ.

КИЖИ КҮЖҮ

Аас-кежик, өөрүшкүнүң,
Алдар-аттың, хүндүткелдиң
Кара чаңгыс үнер дезү—
Кандыг-даа ажыл күштүг негээр.
Кым-на кижи ажылгыр-дыр.
Кылыр ишке тудунгур-дур.
Чоннуң, хөйнүң чоргаарланыр
Чолу ында сиңген болур.
Аар, чиик-даа ажыл кылгаш,
Ажыг дери төгүлзе-даа,
Кижи күжү черле төнмес,
Хинден тудуш чалалга-дыр.

Биче-оол САТ.

Район эмнелгезиниң поликлиниказында уруглар кабинединде эмчи сестразы Галина Деспиевна Ооржак ак сеткилдиг ажылы-биле, эптиг-эвилең чоруу-биле сүт-хөлчүлерниң хүндүткелин чаалап алган. Ынак ажылында анык эмчи он чыл ажылдап турар. Ол коллективтиң хөй-нийти ажылының идепкейлиг киржикчизи.

ЧУРУКТА: Галина Ооржак ажыл үезинде.

КАТКЫ-ХӨГЛҮГ ЧАШТАР

Сүт-Хөл суурда уругларның «Сайзанак» ясли-садында 50 уруг бар. Аңаа чоокшулап келирге-ле, чаштарның катки-хөглүг үнү дыңналып кээр. Чаштарны чараш, чазык, кижизиг аажы-чаңга өөредип турар бо коллективтиң ажылдакчыларын совхозтуң ажыл-ишчилери хүндүлээр, мактаар. Бо уруглар садының башкылары ада-иелер-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Ада-иелер уруглар садынга кээп, оларның кичээлдеринге сонуургал-биле олуржуп турар. Орус дыл, тыва дыл, сан, ыры, күш-культура, чурулга кичээлдерин ында эрттирип турар. Оон аңгыда байырлалдарга тураскааткан солун утренниктерни, ыры, шүлүк конкурстарын организастап чаңчыкканнар.

Ясли-садтың септелгезин чайын ооң ажылдакчылары боттары шыңарлыг кылдыр кылып алганнар. Ынчангаш ол ам чырык болгаш чылыг. Ооң даштында уруглар ойнаар шөлчүгешти таарыштыр дерээн. Уруглар садының ногаанчыдылгазы база эки.

Ак сеткилдиг ажылдакчыларның болгаш кижизидикчи башкыларның ачызында «Сайзанакта» чаштар сагыш-амыр өзүп турар.

БИСТИҢ КОРР.

ЧУРУКТА: «Сайзанакта» уруглар.

Бо солунда Сүт-Хөл районга тураскааткан материалдарны «Шынның» корреспондентилери С. Балчыр, Н. Ооржак, О. Охемчик, Г. Макаров олар белеткээн.

ШИНЧИЛЕЛДЕРНИҢ БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Кардиологияның чугула айтырыгларының талазы-биле республиканың эртем-практиктиг конференциязы Кызылга болуп эрткен. ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының Бүгү-эвилел кардиология эртем төвүнүң Сибирьде филиалының эртемденнериниң Тыва АССР-ниң медицина хөй-ниитизи-биле ийиги ужуражыышкыны ол болуп турар. Баштайгы конференция 1982 чылда эрткен. Чүрек-дамыр аарыгларының нептереп турарын илередир болгаш оларны баш удур болдурбас база түс черниң онзагай талаларын барымдаалап турган эмнээр талазы-биле кардиолог эртемденнериниң болгаш республиканың эмчилериниң кады кылып чоруткан ханы шинчилелдериниң өзээ ол.

Эрткен үениң дургузунда Эрзин, Таңды районнарга беш экспедиция чораан. Ийи муң хире кедээ чурттакчыларны шинчип көрген. Экспедиция шинчилелдеринге Кадык камгалал министерствозу, чер-черде партия, совет органнар эвээш эвес кичээнгейин үндүрүп, боттуг дузаны каткан. Ол ажылга районнарның болгаш участоктарның эмнелгелериниң эмчилери, фельдшерлери идепкейлиг киришкен.

Кады кылып чоруткан эртем шинчилелдериниң баштайгы түңнелдериниң көргүскени болза, республиканың кедээ чурттакчыларының, ылаңгыя хойжуларның иштинде хан дамырының базыышкыны элээн нептереңгей болуп турар. Шинчилелдерниң түңнелдери айыттынган болуушкунуң чылдагааннарын илередип тывзарынга арганы берип болур. Бир дугаарында айтыр чүүл болза, чемнериниң чаңчыл болу берген түс черде онзагай талалары, тодаргайлаарга, эът, сүт продуктуларын хөй, ногаалар аймаан болгаш углеводу хөй продуктуларны эвээш ажыглап турар. Бүүрек аарыглары хөй таваржып турар. Дусту хөй ажыглаары, арагалаар чорук база багай салдарны чедирип турар.

Алдынган шинчилелдер хан дамырының базыышкыны баш удур болдурбазы-биле медицина ажылдакчыларының, совхозтарның удуртукчуларының, ниитизи-биле бүгү чоннуң кады кылып чорудар ужурлуг ажылдарынга дөрт хамаарылгалыг. Хан дамырының базыышкыны улуг кижилерни албан эмнээри онза чугула, бо ажылга терапия эмнелгезиниң методтарын ажыглаары, ооң-биле чергелештир эмнерни ажыглавайн чорудар хемчеглер (аъш-чем режимин шын тургузары, хоралыг чаңчылдардан, ылаңгыя арагалаар чоруктан адырлыры, күш-культурага киржилге) база негеттинип турар.

Эртем-практиктиг конференцияга ол бүгү айтырыгларны сайгарып чугаалашкан. ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң Бүгү-эвилел кардиология эртем төвүнүң Сибирьде филиалының директорунуң оралакчызы академик Р. С. Карпов, профессор Я. С. Васильцев, доцент И. Ю. Стукс, медицина эртемнериниң кандидады Н. Д. Плотникова, эртем ажылдакчызы А. М. Чехов, республиканың кол терапевтизи Б. Г. Чубарев олар илеткелдерни аңаа кылган.

В. БАЗЫР.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

телевидение

НОЯБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — Концерт залында —школачылар. 10.10 — «Проблемность в обучении». Эртем-нептереңгей фильм. 10.30 — «Решение, принятое в полночь». «Хайыра чок фронт» деп бөлүктен. Уран-чечен телефильм. 11.00 — Үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 11.50—11.55 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 —Док. фильмнер: «Уголь и бронза Михаила Чиха», «На Иртыше». 15.10—Орус чугаа. 15.40 —«В огненном кольце». Док. фильм. 16.00—И. Гайдн. Оркестрлиг фортепианога концерт. 16.25 — Тоолдуң аалчызы. «Василиса Прекрасная». 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. Ленинчи комсомол шаңналының лауреаттары. 18.30 —«Генерал Карбышев». Эртем-нептереңгей фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — Улустуң аялгалары. 19.45 —Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 20.00—«Пианино для Малаги». «Хайыра чок фронт» деп бөлүктен. Уран-чечен телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — Ырлажыылыңар, өңнүктер. 23.05 —«Говорящие камни». Док. телефильм. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — «Охранная грамота земли». Док. телефильм. 8.35 — Эстетиктиг кижизидилге. Совет ажылчын. 9.05; 13.40 — Англи дыл. 9.35 — Т. Хренников. Башкы болгаш өөреникчилер. 10.35 — «Чон-биле, оруктар-биле, шүлүктер-биле артар мен...». Пабло Неруданың амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 11.20 — «Бойдус эртеми» деп дамчыдылганың почтазы. 11.50 — «Путешествие по Москве». «Вдоль древнего Земляного Вала». Эртем-нептереңгей фильм. 12.10 — Музыка. 6 класс. Демиселдиң болгаш удурланыышкынның ырлары. 12.40 — Совет чурулга уран чүүлү. Революстуг плакат. 13.10 — Төөгү. 8 класс. Утопист-социалистер. 14.10 — В. Маяковскийниң хамааты лириказы. 15.10—15.15 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Спорт». ВЛКСМ обкомунуң шаңналы дээш хостуг хүреш талазы-биле маргылдаадан дамчыдылга. 18.50 — Док. фильм. 19.10 — «Азия төвү». Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удулар, чаштар!». «Приключения Буратино». Мультфильм. 20.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 20.45 — «Дерево из легенды». Док. телефильм. 21.35—22.45 — «Мужчины». Уран-чечен фильм.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Республика солуннарынга В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиизиниң сөөлгү тургузуунуң дугайында хөй чагаалар келген. Көрүкчүлер ында боттарының санал-оналдарын, бодалдарын илередип, ниитизи-биле шын айтырыгны кедүрүп турар.

1985 чылдың ноябрь 9-та хөгжүм-шии театрынга «Хайыраан ботту» көргүскениниң соонда улаштыр көрүкчүлер конференциязын эрттирер. Аңаа культура министерствозунуң уран чүүл чөвүлелиниң кежигүннери киржир. Шиини тургусканының талазы-биле көрүкчүлерниң, шииниң тургузукчуларының саналдарын дыңнааш, уран чүүл чөвүлели түңнел шиитпирин үндүрер. Ынчангаш ооң сайгарылгазынга киржири-биле солуннуң номчукчуларын, көрүкчүлерни чалап тур.

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУ.

РЕСПУБЛИКАДА ХУУДА ЧИИК АВТОМОБИЛЬДИГЛЕРГЕ

Кызылдың садыг-белеткел баазазында аккумуляторларны ажыглаарынга белен болдуруп турар автоматтыг октаглга тургузуун садып турар.

Ону чиик автомобильдерниң, мотоциклдерниң үр үеде ажыглаттынмайн турган 12 болгаш 6 вольт күчүлүг аккумулятор батареяларын октаарынга хереглээр. Аккумулятор батареяларының кадар (+) болгаш казыыр (—) зажимнерин шын эвес кошканда болгаш дөрт кожугдан тургузуг электроннуг камгалалдыг.

Чамдык техниктиг көргүзүглери:

Электри четкизиниң күжениишкини 220 в, хереглээр күчүзү — 30 вт, октаарының тогу — 1,0 азы 1,5А, хемчээлдери 160х106х180 мм, деңзизи— 1,2 кг, өртээ — 18 рубль. Ставропольдуң «Электроавтоматика» заводу кылган.

Ол автоматтыг октакчы тургузугну Кызылдың үлетпүр-бараан садының 17 дугаар магазининден садып ап болур азы айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Каменистая кудумчузу, 15.

КИНО

НОЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Золотой олень» 9.30, «Человек с аккордеоном» 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна корабельных часов» 9.30, 11.00, «Собака Баскервилей» 13.00, 15.00, 17.20, «Загадка Кальмана» 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сокровища древнего храма» 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к-б «Гараж» 18.00, 20.00 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—16 метр, агаарның температуразы дүне 10—12 градус, хүндүс 3—8 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр. Дүне 6—8 градус, хүндүс 5—7 градус соор.

Автооруктарга кестүрү эки.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3155.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01354.